

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

www.zbirka.rs

Издаје два пут сваког месеца у свескама од 3 и
више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну
Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску,
Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије,
а РУКОПИСИ УРЕДИШТРУ.

II СВЕСКА

У Београду 31 Јануара 1887

ГОДИНА VIII

Постављења наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

Постављени су:

у ГОРЊО-МИЛАНОВАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Светозар М. Обрадовић*, за предавача, 23. Јануара ове год.

у КРАГУЈЕВАЧКОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Милош Марковић*, за хонорарног предавача, 23. Јануара ове год.

у АЛЕКСИНАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Никола Врсаловић*, свршени ђак Велике школе, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у БЕОГРАДСКОЈ РЕАЛЦИ:

г. *Владислав Вуличевић*, свршени ђак Велике школе, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у II БЕОГРАДСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Петар А. Тиша*, свршени ђак Велике школе, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у КРУШЕВАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Димитрије К. Тричковић*, свршени ђак Велике школе, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у ЛЕСКОВАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Витомир Младеновић*, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у НИШКОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Панта Милановић*, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у ПИРОТСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Милош Борђевић*, свршени ђак Велике школе, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у УЖИЧКОЈ РЕАЛЦИ:

г. *Светозар Мојковић*, свршени ђак Велике школе, за хонорарног предавача, 27. Јануара ове год.

у ШАВАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ:

г. *Коста П. Куртовић*, за предавача немачког језика, 13. Јануара ове год.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Постављења разрешења од дужности управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављен је :

г. *Јевта Ђукић*, за управитеља школског у Злоту, округа црноречког, 12. Јануара ове год.

г. *Спасоје Станојевић*, за управитеља школског у Ђунису, округа крушевачког, 19. Јануара ове год.

г. *Вукашин Агатоновић*, за управитеља школског у Крушевцу, 17. Јануара о. год.

г. *Михаило Карић*, за управитеља школ-

ског у Борчу, у крагујевачком округу, 25. Јануара ове год.

г. *Тодор Бушетић*, за управитеља школског у Пољној, округа јагодинског, 27. Јануара ове год.

II Разрешен је :

г. *Вељко Мутаџић*, управитељ школски у Ђунису, округа крушевачког, 19. Јануара ове године.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су :

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Јулијана Лукићева*, учитељска приправница, за учитељицу II одељења II разреда мушке школе у Јагодини, 13. Јануара ове год.

г. *Властимир Матић*, гимназиста, за заступника учитељског у I разр. у Пољној, 21. Јануара ове год.

гђца *Милица Јакшићева*, за заступницу учитељску у I разреду у Варварину, 21. Јануара ове год.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Александра Наумовићева*, учитељска приправница, за учитељицу I разр. у Борчу, 20. Јануара ове год.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Даница Стојановићева*, ученица IV разр. Више женске школе, за заступницу учитељску у Голубињу, 21. Јануара ове год.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Љубомир Николић*, гимназиста, за заступника учитељског у Раброву, 21. Јануара ове год.

гђца *Софија Радосављевићева*, ученица IV разр. Више женске школе, за заступницу учитељску у Кобиљу, 21. Јануара ове године.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Радисав Јаковљевић*, гимназиста, за заступника учитељског у Житорађи, 21. Јануара ове год.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Крста Димитријевић*, гимназиста, за заступника учитељског у I разр. у Злоту, 21. Јануара ове год.

II Премештени су :

У ВВОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Милева Требињчева*, учитељица у Липовцу, округа алексиначког, у Сремци, 13. Јануара ове год. по молби.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Јелисавета Јанковићева*, учитељска заступница I разреда школе тешичке, овог округа, у Липовац, 21. Јануара ове год. по молби.

III Разрешени су :

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Анка Поповићева*, учитељица I р. мушке школе кобишничке, 15. Јануара ове год. по молби.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Михаило Поповић*, учитељски заступник у Мочиоцима, 19. Јануара о. године по молби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Стеван Јоксимовић*, учитељски заступник у Раброву, 15. Јануара ове године по молби.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Сава Камиерелић*, привремени учитељ у Житорађи, 15. Јануара ове године по молби.

Распис

министра просвете и црквених послова

Ректору Велике Школе, Ректору Вогословије, Директорима Гимназија, нижих Гимназија и Реалака, Управницима Учитељских школа и Управници Више женске школе

Наше су школе још нејаке. Још у њима има наука које се предају тренутно, а нису обележене нити објављене стално и јасно. Још дух предавања у нашим школама није имао средства и времена да утврди своја добра предања и да према искуству и приликама нашега живота развије свој самостални облик.

За то, што су нам школе још младе, оне ишту све више неге и бриге од својих наставника, и све тежи али и светлији постаје задатак наставнички. Да би се дакле покрећу живљи развитак наше школске књижевности, да би се почео изводити на јавност начин предавања посебних школских радника, и да би се јачим надзором над развитком професорских снага имао све јачи основ за жртве, које српска држава треба да приноси за напредак просветни, наређујем :

Да од данас сви предавачи и учитељи виших и средњих школа могу, а професори и суленти морају написати и послати мини-

стру просвете и црквених послова бар по једно предавање своје у току сваке године, а са крајњим роком од 14. Јануара једне до 14. Јануара друге године. Но ова се обвеза не тиче оних који до тога рока не буду навршили целу годину у звању сулента или професора.

За професоре велике школе, који десет година у школи наврше, или су већ навршили, а још ни према ранијој законитој наредби свој предмет на јавност изнели нису, наређујем : да од данас за годину дана поднесу спремне за јавност своје предмете Министарству просвете.

Према онима, који не изврше на време ове наредбе, употребиће се строге мере, јер би ова немарност била потпун доказ да они немају за наставнички посао у српским школама довољно позива ни озбиљне воље.

Ово ћете изволети саопштити свима наставницима у повереној Вам школи.

ШБр. 458.

14. Јануара 1887. год.

Београд

Министар
просвете и црквених послова,
Ми.л. Језујнцић с. р.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХХIII

30. Октобра 1886 год. у Београду.

Били су: *председник* Дим. Нешић; *редовни чланови*: др. Ник. Ј. Петровић, Љуб. Новачевић, Јеврем Илић; *вапредни чланови*: Јов. Ђорђевић, др. В. Банић, Бор. Тодоровић, и Лазар Обрадовић.

Пословођа, Мил. Марковић.

I

Прочитан и примљен записник 322-ог састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 25. Септембра ПБр. 9.641, којим се шаљу Главном Просветном Савету на преглед и оцену документи госп. Уроша Поповића кандидата професорског, који је свршио на бечком универзитету класичну филологију и тражи место за наставника у нашим средњим школама, и, позива се савет да да своје мишљење о томе: има ли овај кандидат квалификацију и каква му је.

Пошто су документи прегледани, Савет је одлучио: да г. Урош Поповић има прописану квалификацију за наставника средњих школа и то за предмете класичне филологије.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 25. прошл. мес. ПБр. 11.551, којим се шаље Главном Просветном Савету трећи део рачунице у рукопису од г. Мијаила Мијаиловића професора, и, позива се Савет да ово дело прегледа и види, је ли израђено по наставном програму и може ли се штампати о државном трошку као школска књига за потребу ученика, па ако може, онда колико би ваљало писца хонорисати за труд. Одлучено: да се дело упути на преглед и оцену г. г. Срети Стојковићу и Марку Велизарићу професорима београдске гимназије, да га они прегледају и оцене и да Савету о истоме реферису, пошто су они и

раније као референти прегледали I и II део рачунице од истога писца.

IV

Прочитан је реферат г. г. М. Велизарића и Ср. Ј. Стојковића о другом издању рачунице за први разред гимназија и реалака од г. М. Мијаиловића.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

На позив Главног Просветног Савета, потписани су прегледали *друго издање рачунице за I разред гимназија и реалака*, коју је написао М. Михаиловић професор, па им је част, поднети о њој Савету овај извештај.

И у овом издању, као и првом, остао је исти ред и начин излагања оног материјала, који је наставним програмом прописан. Но исправљене су скоро све оне погрешке, којих је било у првом издању, и које су потписани, као референти првог издања, изнели у својим рефератима. И ако би се, по нашем мишљењу, можда могла учинити која замерка о начину извођења неколиких правила и дефиниција, оне — поред разлога, који су наведени о томе у нашим првим рефератима, — не би биле толиког значаја, да би се писцу морало натуривати наше мишљење.

Може се рећи у похвалу пишчеву:

1, да је у овом издању довољно обрађена пажња и на практичну страну рачунања, која се огледа нарочито у томе, што су уза сваку радњу поређана правила и упуства за усмено рачунање, на која сам писац упућује с напоменом, да их треба у почетку сваке радње „претходно објаснити и навестити усменим лакшим примером“; и

2, да примери и задаци за поједине радње нису просто нагомилани, већ су брижљиво доведени у ред, који ће много олакшавати њихову употребу.

С погледом на ово, као и на потпуност, чисту штампу и јасан преглед, изведен разноликошћу писмена, којим су важнија правила разликована од осталог текста, — потписани су мишљења, да се ово друго издање,

овакво какво је, може поново прештампати за школску — ђачку потребу.

28. Октобра 1886. г.
Београд.

С поштовањем.

М. ВЕЛИЗАВИЋ

Ср. Ј. Стој ОВИЋ
професори матем. у београд.
гимназији.

Одлучено да се мишљење г. г. референата у свему усвоји.

Референтима је одређен хонорар свакоме по двадесет (20) динара.

V

Поводом тим, што се многи кандидати са стране, који нису школе у Србији учили, јављају за наставничка места у средњим школама, и њихови се документи шаљу на преглед и оцену Главном Просветном Савету, то је на овоме састанку Просветни Савет одлучио: да се изабере одбор у који ће ући г. г. др. Ник. Ј. Петровић, Љуб. Ковачевић и Драг. Плајед, те да он ово питање проучи и начелно реши, под каквим се условима у опште могу странцима признати квалификације за наставнике наших средњих школа, па да се после у томе смислу од стране Савета учини предлог г. Министру за решавање оваких питања.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. Б. Грубе-у)

(Наставак)

ШЕСТИ ДЕО РЕВОЛУЦИЈЕ

Карло I, — Бромвел

Кад је краљица Јелисавета умрла без наследника, дошао је Јаков I, син Марије Стуртове, на престо сједињених краљевина Енглеске и Шкотске. Премда је био протестанат, ипак у срцу је волео католике, али на скоро се завади са обе религиозне партије, а кад је умро, испратила га је у гроб мржња и презрење целог народа.

Његов син Карло I сео је на престо у врло несрећним приликама (1625). Већ што је био тако млад — јер имађаше тек 15 година — беше народу неповољно, а кад се он баци у наручја омрзнутом херцегу од *Бухингама*, љубимцу његовог оца, онда цео народ гунђаше против њега. Уз то још он се ожени ћерком француског краља, католичкињом, која је протестанте енглеске мрзила као нехришћане.

Краљ на скоро искуси како је он несрећан поглавар. Он је од свога оца наследио рат са Шпанијом, а његова се-стра, супруга прогнаног пфалцграфа Фридриха у Немачкој, тражила је у исто време од њега помоћ. Да би могао нове порезе ударити, сазва он парламенат, али овај не хте му ништа одобрити. Краљ узајми новаца и Бухингам наоружа флоту, коју сам одведе на Кадикс. Али он изгуби највећи део своје вејске и, кад се натраг вратио, поступаше он са парламентом самовољно. За то га оптужише као велеиздајника. Карло, место да отпусти неспособног министра, уапси два члана доњег дома, који су тужбу потписали. Али кад цео парламенат диже глас противу тога, заповеди он да се затворени пуште.

Па и после тога краљ не престаде слушати рђаве савете Бухингамове, а да би казнио парламенат, он у пркос својим протестанским поданицима дозволи слободу ве-

роисповеди католицима, а сам, без питања парламента, прописа порезу. Али и овај новац потроши Бухингам, пиљући помоћ француским протестантима (хугенотима).

Да би могао опет повећати порезу, краљ је морао сазвати парламенат (1628). Парламенат се састаде тврдо решен, да чува своја политичка права. Са великим слободумљем говорено је у Парламенту о повреди грађанске слободе и великим погрешкама министара. Краљ, да би своју циљ постигао, све им одобри и доиста одмах и они њему одобрише нову порезу. Сад краљ свечано обећа, да неће ништа несправедљиво захтевати. Али посланици у једној петицији (молби) ставише своје захтеве писмено, у којој су тражили да се пореза без њих не удара итд. Краља увреди ова петиција и он одговори на њу нешто неодређено и нејасно. У ово време јави се (по краљевој запознели) један проповедник од угледнијих духовника у Лондону, који је учио, да имаће свих поданика припада у нужном случају краљу, и да овај има право од самог Бога, да на народ удари произвољну порезу без одобрења парламента. За ове противустановне поступке парламенат узме поткупљеног говорника на одговор, одузе му звање, бади га у затвор и осуди га на казну од 1000 фуната стерлинга. Краљ у пркос парламенту поклони му далеко већи приход од једног црквеног имања. Парламенат још више раздражен понови своје захтеве у петицији изложене, а нарочито онај о оптужби министара. Карло се са болним срцем реши на попуштање, оде у горњи дом, признаде петицију за државни закон, са речима; «Одобравам да ово буде закон, као што је тражено.»

2

Али парламенат се за овај мах није тиме задовољио. Енглески краљеви више од 100 година узимали су од трговаца и

лађара, без дозволе парламента, порезу. Сад је парламенат хтео и овај приход краљу да украти, и кад он позва неколико хиљада немачке коњице, да га силом принуди на послушност, онда се у парламенту диже таква граја, да он беше принуђен да распусти парламенат. На скоро по томе, Бухингам, који је опет спремао рат противу Француске, беше потајно убијен (Убио га је неки Фелтон).

У почетку друге године (1629) беше опет сазван парламенат. Али он сада још мање хтеде уважавати краљеве захтеве, и тражаше пре свега, да се укине пореза на лађаре и трговце. Доњи дом ишао је чак дотле, да је апсио трговце, који су краљевим чиновницима својевољно давали овај порез. У парламенту се говорило ватрено и о краљевој трпљивости према католицима, у чему се особито један члан парламента, по имену *Оливер Кромвел*, одликовао. У свакој новој седници бивао је овај говорник све дрскији и ово доведе краља дотле, да је он не само одмах парламенат распустио, него је више његових чланова, затворио и осудио их на казну од 1000 фуната стерлинга. Али то беше зејтин сасут на ватру. Кажњени говорници сматрани су као мученици за слободу. Краљ их ослободи затвора но они не хтеше објавити, да за своју личну слободу, (пуштање из апса) имају да благодаре краљевој милости.

Сад краљ, ослобођен Бухингама, закључи, мир са Француском и Шпанијом. Он напусти свога зета Фридриха, а француске хугеноте остави католицима.

На место убијенога министра дође (1630) граф *Страфорд*. Он беше разуман и одлучан човек, који беше намислио, да парламенту ни за један новат не попусти. Може бити, да би он и продр'о, да краљ

није у исто време узео још једнога саведошца за црквене послове, а то беше лондонски епископ Лод. Овај опет беше ватрен непријатељ Пуританаца и Презвитеријанаца. Њему беше протестанска служба крва и он смераше да је оживи неком новом литургијом. То се јако допаде краљу, који је мислио да ће тиме постићи неко зближење међу католицима и протестантима. Али Пуританци су хтели да се из бојје службе избаци све, што је само мирисало на Католицизам и раздражише народ опет противу новог министра. У Шкотској опет беше секта Презвитеријанаца врло моћна. Њима је свако приближавање католичкој бојој служби изгледало *свирепост*. Карло хтеде у пркос да заведе у краљевини нову службу силом, а све противнике бацао је у заговор. Гњев народни брзо се појави у јасном пламену. Презвитеријанци у Шкотској образоваше савез под именом *конвенант*, у коме се обвезаше, да се узајамно противе свима религиозним новинама и да се заједнички бране од свих непријатељских нападаја.

Такво мешање у његову краљевску власт није никако могао трпети краљ. Он скупи војску и пође противу Шкота, али кад га енглески народ не хте потпомоћи, мораде он закључити примирије. Краљеве благајне беху празне, и он позва четврти парламенат, али ни овај му не хте одобрити никакве новчане издатке. Шкоти су знали краљеве слабости и кад је он опет парламенат распустио, уђоше они у Енглеску и намораше без помоћи остављеног монарха да сазове пети парламенат. Овај парламенат остао је на окупу од 1640—1648., и у енглеској историји познат је под именом „дугачки парламенат“.

Поштовање краљевског достојанства беше са свим пропало. Прво, што су посланици извршили, беше осуда графа Страфорда и епископа Лода. Благородни граф, који је

својој земљи и своме краљу верно служио, беше окривљен као велеиздајник. Узалуд је краљ доказивао да нема никакве кривице до његовог министра. Он га је хтео и отпустити, али му је савест говорила, да до њега нема кривице. Гомиле раздраженог народа, који је вичући и дунајући околно парламентску салу, намора га да потпише смртну пресуду, и Страфорд беше погубљен. И архиепископ Лод беше затворен. Остали министри избавише се бегством. Парламенат објави, да он произлази од народа и да га нико не може распустити. Тако краљ беше у рукама својих непријатеља, који сада све три краљевине, Енглеску, Шкотску и Ирску, противу њега раздражише.

Католички Ирци јако су угњетавани од протестанских Енглеза. С тога су против тих досељеника из Енглеске као противу разбојника докопали оружје и потукли њих 6000. Сву кривицу за ову буну парламенат је бацио на краља, и ако он беше потпуно невин. Још само епископи, који су били у парламенту, покушавали су, да бране стари устав. Они објавише, да неће примити ни један закон и објавише да не важи, ако се без њиховог учешћа донесе. Велики део презвитеријанских чланова у доњем дому једва дочекаше ту прилику, да све епископе оптуже због велеиздаје и да их исклуче из својих скупова. Чак се усудише и то да увреду краљицу и да јој попрете са тужбом. Међу тим краљу се узимаше једно по једно право и покушаваше се, да му се и војска одузме. Тада Карло отпрати у парламенат једнога пуномоћника и заповеди му, да у горњем дому оптужи петорицу најдрекијих говорника, који су као чланови доњег дома највише против краља викали. Али они се посакриваше и кад другога дана сам краљ, у пратњи гарде и официра, дође у доњи дом, виде и он да су празна места оних, које тражи. Он

је држао говор посланицима и најживљим бојама нацртао им њихову тиранију и своју умереност, али све узалуд. При његовом изласку подиже се опште гунђање и звиждање и накосни гласови викаху непрестано: „Привилегије! Привилегије!“

Пред вече сви грађани беху под оружјем, једно да бране пет парламенских чланова, друго пак за то, што су непријатељи краљеви распрострли вест, да ће краљ заповедити да се варош ноћу запали са свих страна. Сутра дан Темза беше притиснута лађама и чамцима, који су били наоружани прангијама и у пратњи варошке војске и небројене гомиле народа вратише се оних пет гоњених скупштинара натраг и уђоше у Вестминстер, где са узвицима радости заузеше своја места у парламенту.

4

На то краљ са синовима остави Лондон и оде у Јорк, где је имао још много пријатеља (1642). Парламенат не вођаше више бриге о њему, већ уреди војску која ће бранити парламенат и заузео оружане магацине. Краљ, који се надао, да ће чувара истих, лорда Хотам, задобити на своју страну, оде са 30 људи к њему, али му Хотам затвори каније и он се мораде посрамљен вратити. Шта више, кад се о овом понашању лордовом у парламенту дознало, одобравало се и хвалило ово његово дело.

Но ипак краљ још није био изгубио сву наду. Најудаљеније области и цело племство беше му још верно, и каква наметна глава могла би му још саставити једну јаку силу. Али он сам није се ништа у рату разумевао, и у свему се ослонио само на своја два сестрића, Рупректа и Морица од Пфалца, који су после прогонства њиховог несрећног оца тражили заштите у Енглеској. Грађани у Јорку понудише одмах своме краљу добровољно помоћ, а то-

ме примеру следоваху више провинција. Одмах изађе решење парламента, да ће сваки, који краљу буде давао помоћи, бити оглашен за издајника отаџбине. На против Карло издаде прокламацију, у којој је парламенат и његове присталице огласио за праве издајнике устава. Сад беше грађански рат неизбежан. Обе су се стране оружале. Али краљ није имао ништа друго осем поклоњених или позајмљених новаца, док на против парламенат је имао флоту, престоницу и све морске вароши, а и приграбио је и све краљеве приходе. Лондонци послаше тако много оружја и других поклона, да није било довољно људи, који ће еве то примити. Жене су такође шилале своје сребрне и златне наките. Сви млади људи уписаше се у службу парламента; само једног дана уписало се 4000 младића. Са Шкотима, који су још под оружјем били, закључен је савез. Поред таквих обилатих средстава незнатна су била средства са којима је краљ располагао. Краљица заложи у Холандији све своје адиђаре и доби за њих новаца и лађа. Али један део лађа западе у руке енглеским разбојницима, и тако помоћ у лађама беше незнатна. Стране силе нису се могле бринути о енглеским стварима. Већина их је била унлетена у тридестоголишњу војну. У Француској је ове године умр'о Ришељ, а осем тога Велика Британија не беше тада важна у очима страних држава.

Карло је још желео да са својим револуционарним парламентом потражи пут измирења и за то му понуди руку помирења. Али услови, које му је парламанат ставио, били су тако тешки, да их он није могао примити. С тога се крену противу Лондона са 10.000 људи. Парламентска војска, под предвођењем графа Есекса, изађе пред краљеву војску и код Едгевила дође до битке. Принц Рупрект својом окретношћу растера

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNI.NS.RS

непријатеље. Карло, већ много куражније, уђе у Лондон и понуди парламенат да се измире. Краљ прими посланике у Оксфорду, али по што је он тражио, да се обнове сва прѣбашња краљева права и моћ, то преговори осташе безуспешни. Друге године (1644) краљево оружје беше са свим срећно. Принц Рупрект заузео Бристол и до ноге потуче два пут парламенатску војску. Али краљ беше сада сиромашнији но игда и његови војници, којима није давата плата, почеше гунђати. Он позва у Оксфорд други парламенат, али овај му не могаше дати новаца. Лондонски парламенат удари трешарину на пиво, вино и жито, о чему се пре није ништа знало, али што је народ сад радо плаћао.

До овога времена Шкоти се нису мешали у ову борбу, али сад, кад је цела Енглеска била као војни табор, тада уђоше и они. Краљ је обећањима задобио један корпус војске у Ирској, који је зими пошао у Енглеску. Али пред Ирце похита срећни парламенатски ђенерал *Тома Ферфакс*, нападе их у североисточном делу Енглеске и потпуно их уништи. У истој години изгубили су краљеви ђенерали битку са тим истим Томом и његовим помоћником *Кромвелом*. И сам Карло по што је изгубио и другу битку и претрпео велике губитке морао се у Оксфорд повући.

5

Сад отпочиње време, у коме Кромвел предузима главну улогу у овој жалосној игри. *Оливер Кромвел*, рођен је у доброј, и ако не богатој, породици у варошици *Хунтингтону*. О његовој младости имају читаве гатке. Кад је био дете зграби га из колевке један велики мајмун, и на ужас родитеља, попе се с њиме на кров. Доцније је малога вратолома извукао из воде један свештеник. Давали су га да учи, али

његов дивљи, немирни дух налазио је више радости у скитању и свима могућним угурсуздацима. По што је свој део очинства проћердао у пијанчењу, и коцкању, он се на један пут са свим промени. Он читаше теолошке (црквене) и војничке списе, дружио се са најватренијим пуританским поборницима, уредио је религиозни клуб, држао је својим укућанима дуге проповеди и обећао се, да ће свима, којима је у коцкању узео новце, опет исте вратити. Кад је од једног свога ујака наследио извесну суму новаца, поврати све што је био дао у залогу, али опет се не хтеде бавити мирним домаћим пословима. Из мржње према црквеном уређењу реши се да се сели у Америку, али му то краљ не хте дозволити. Кад се на послетку састаде *други парламенат*, њега тада изабра варош *Камбриџа* за свога посланика. Он је ревностно долазио у седнице, али га нико није поштовао, јер његова појава беше веома одвратна него пријатна. Он је био ружан човек, прљав у оделу, суров у понашању. Његов глас био је потмуо и гучист, а што је год говорио, увек је изводио на зло. Он се сам није могао рачунати међу добре говорнике, каквих је тада било у доњем дому, па с тога изабра други пут. Он скупи један корпус, све младих и имућних људи, али у њих неки особити дух и окужи их својим религиозним одушевљењем. По том се здружи са Ферфаксом, једним старим честитим човеком, који је уживао велико поштовање и био даровит војсковођа. Кромвел му је указивао свуда највеће поштовање, а тиме је задобио његово највеће поверење. Његов брз, прозрив дух и његова неумољива строгост дејствовала је на леђе исто тако брзо, као што његов одушевљени говор ласкаше храбрима, и у пркос томе, што је се тек у својој четрдесет трећој години латио ратовања, опет је знао командовати као најизвезбанији ђенерал.

Ничим није могао одушевити тако своју војску као својим религиозним одушевљењем. Кромвел беше уједно и поглавица и проповедник, и у томе је имао у војсци много себи равних. Они су певали псалме и гласно читали Библију. Правила, која су овде проповедана, била су још строжија, него код Пуритана. Учило се: Врховно поглаварство не дозвољава се ни у светским ни у црквеним стварима. Сваки је рођен да слободно мисли и ради. С тога ни епископи ни краљеви немају права, да ову слободу ограниче. Ова секта, која се називаше *независна*, тежила је да уништи краљевство и врло лукаво је ишла својој цели. Најпре се у доњем дому донесе закон, по коме ни један члан парламента у будуће не може имати команду у рукама. Овај предлог донаде се многима у доњем дому, јер су они одавно са завишћу гледали господу из горњег дома на челу војске. Тако главна сила дође у руке Томе Ферфакса, који не беше никакав члан парламента. По себи се разуме да је и Кромвел морао сада своје место напустити, али Ферфакс представи парламенту, да му је овај помоћник сада врло потребан, и тако за љубав Кромвелу закон је био заборављен.

Краљ, који се преко зиме бавио у Оксфорду, покуша да води нове преговоре. И доиста у почетку 1645 године искупише се сви посланици, али парламенат је већ одавно био смислио, да краља више не прими. Шта више, да би га још више кинили, обновише процес (парницу) противу архиепископа Лода, који је био затворен у Товерну, и осудише га на смрт, као пре четири године његовог пријатеља Страфорда. Као и сваки човек од карактера ишао је он на губилиште достојанствено и куражно. „Нико“ — рече он на губилишту — „не може силније желети, да одем са овога света, него ја сам“. Молећи се Богу

клекну он доле и метну главу на пањ, која од једног ударца одлети.

У борби беше краљ увек рђавз среће, од кад Ферфакс и Кромвел посташе главни заповедници парламенатске војске. Краљевци су губили једно место за другим и кад принц Рупрект изгуби главну битку (14 Јуна 1645 код Зеби) краљ је морао побећи у Веле, а свога најстаријег сина послати у Француску, куда је краљица пре тога била отишла. Све његове групе беху протеране и уништене.

6

У овакој крајњој невољи реши се несретни краљ да се преда у руке Шкотима. Он је знао да шкотски пуритани нису задовољни са енглеским независњацима, и надао је се, да ће их за себе задобити противу побуњених Енглеза, ако им се само потпуно повери. Преобучен и само са двојицом слугу изађе он ноћу из Оксфорда и дође у шкотски логор (5 Маја 1646 год.) Шкотски ђенерали били су његовом посетом врло забуњени, а пошто је лондонски парламенат одмах издао наредбу, у којој се претило смрћу свакоме, ко се усуди да краља прикрива, то ови плашљивци известихе одмах парламенат о његовом доласку. Њему самом пак давали су привидно почасну стражу — а у самој ствари то је била збиљска стража, која га је чувала да не побегне. Сад је тек краљ увидео како је погрешно. Овде не могаше наћи ни трага од саучешћа, никакве вести о својим пријатељима, својој породици, никакве религиозне утехе, на коју се тако јако био навикао. У проповедима, којима је овде морао присуствовати, биране су такве ствари, које су га вређале. Један од ових фанатичких попова, по што је у уводу своје проповеди о безбожним владоцима задовољио своју жељу, предложи скупу, да пева једну песму, која се почиње: „Зар се ти

не стидиш, тиране, свих твојих злобних дела?" На то краљ устаде са свога места и јасним гласом отпоче други псалом, који се почињао речима: „Господе, буди милостив, они ће ме упронастити!“ Скуп се сажали и прихвати ову његову песму.

Само је штета, што ово није дирнуло поглавице шкотске војске. Они су гледали на своју добит. Парламенат им је дуговао преко 400.000 фуната штерлинга и обећа им исплатити ову суму у два рока, ако му издаду краља. Неки су се стидели ове срамне трговине, али већина продре. Краљ је био предат једној чети енглеске војске, која га одведе у *Холмби* и тамо га затвори (1647).

7

Али сад је требало да се учини крај сили парламенатској, а Кромвел је опет са својим војницима тиранисао горе него што је то пређе чинио краљ.

Војска је захтевала да јој се изда плата, коју дуго није примила, а парламенат, поред свега тога што је на народ био ударио велику порезу, опет не могаше одмах издати плату. Да би војсци дали каквог другог занимања и да би је удалили, парламенат нареди да иде у *Ирску*, али ова заповест произведе опште незадовољство.

Најодличнији официри послаше парламенту представку, на коју су сви војници били потписани, и у којој је сва војска тражила, да јој се изда сва дотле неиздата плата, иначе је изјавила да неће ићи у *Ирску*. Одговор беше за коловође повољан: захтевање је објављено за буну. После тога независња и послаше још једно писмено са против разлозима, на које су се потписали више од 200 официра. Кромвел је потајно био душа овог нереда, али је овај лицемер умео тако лукаво прикрити учешће своје, да га је парламенат овластио, да изравна цео овај спор.

Док је се потајно ово радило, Кромвел заповеди једном своме официру, да краља из *Холмби* узме и да га у логор доведе. Са 500 коњаника беше овај налог извршен. Рукавица беше сад бачена. Парламенат без војске беше исто тако немоћан, као и краљ без парламента. Мирни *Ферфакс* предаде Кромвелу са свим главно заповедништво а овај поведе војску управо противу престонице. Становници *Лондона* више се томе обрадоваше, него што би се улашили, јер су они за пет година искусили, шта то значи, место једнога, имати стотину господара, и с тога су парламенат од свег срца мрзели. Доњи дом, да би сачувао свој углед, обећа одмах испунити све захтеве, али се војска не хте тиме задовољити. Она је још тражила да се сви њени непријатељи у парламенту казне, а као такве означила је једанаест најмоћнијих поглавица презвитеријанске странке. Шта је сад требало чинити? Једанаест чланова добровољно напустише своја места, али војска је имала у приправности један нов захтев. Она је тражила да се укине варошка војска и да се помеша са једним одељењем независњака. Парламенат је морао испунити и овај захтев, али грађани дигоше буну против тога. Кромвел је ово и желео, јер је сада имао изговора да уђе у варош. Шестог *Априла* 1648 године уђоше његове трупе у варош, а варошка војска није их нападала. Један део војске опколи одмах парламенатску кућу, у којој је онуђено седам мерова (великаша). Неколико дана после тога држана је у свима црквама свечана благодарност, за обновљење слободе.

Кромвел је са затвореним краљем поступио лепо, и сиромах човек надао се због тога, да је још једини Кромвел, који ће га повратити на престо. Али он се брзо ослободио те заблуде. У замку *Хантонкуру*, ку а су га одвели били, види се да је оп-

кољен од најсуровијих и најватренијих глава незавишњака, и из њихових речи и мигова извео је сумњу, да су они намерили да га смакну са овога света. Кромвел му притворно саветоваше да бежи. Он доиста и побеже и дође на морску обалу. Али нигде не могаше угледати лађе, која би га преко мора превести могла. Не знајући куда ће и на коју страну, паде му на памет, да моли гувернера оближњег острва Вигга за заштиту. Али овај човек беше један од највернијих Кромвелових присталица. Гувернер га прими пријатељски, али га одмах затвори и посла га онет Кромвелу. Сад га ставише још у стројлији затвор и поступаху с њим као са обичним преступником. Незавишњаци и присталице Кромвелове исказивали су јавно своје мишљење, да краљ по закону мора бити погубљен, јер је повредио своје дужности, и да га сам парламенат мора осудити.

Сад тек пробуди се свест у народа, нарочито у Шкотској, па и ако је краљ пређе био јако омрзнут, онет се сад нађе да је срамно да га погубе. По што су се Шкоти узалуд обраћали парламенту у Лондону, онда лорд Хамилтон, један шкотски пер, уђе у Енглеску са 40.000 људи. Са њим се удружише и верни Валижани. Али Кромвел одушеви своју војску новим пожртвовањем и потуче краљевце у више бојева, па и стмога Хамилтона зароби. По том се брзо врати у Лондон, околи парламенат и око 200 сакупљених чланова од чести затвори, а од чести растера. Остали чланови, њих 60 на број, беху незавишњаци и оруђе узурнасторово. Одмах за тим било је и суђење краљу. Они га оптужише, да је се приступању на престо заклео да ће чувати слободу својих поданика, па је ту заклетву погазио. Он је народ увалко у борбу и одговоран је за толику проливену крв, а сад је дужност народним заступницима да му суде и да тиме за будућност отклоне

сличне несреће. Одмах је донет закључак, да се образује суд, који ће изрећи пресуду над издајником *Карлом Стуртом* (тако су тада називали краља). Горњи дом једногласно одбаци овај срамни закључак. Па ипак злоба незавишњака одржа победу. Доњи дом објави, да он није надлежан да народ заступа. Кромвел је играо добро улогу лицемера. Он је се чудио о божјем чудноватом провиђењу и увераваше, да је се он тога гнушао, који би му пре неколико недеља споменуо о погубљењу краљевом. Међу тим сад се уверио, да се овај догађај збио по вишем допуштењу. Шта више он вели да није смео говорити ни о збацавању краљевом, а немо ли што више.

8

Краља доведоше у Лондон, где су чувари с њим поступали као са зликовцем. Посланици доњег дома саставише суд у Вестминстеру, који се имао састојати из 133 судије, од којих је дошло једва њих 70. Ово беху већином официри, проглашени отпадници, на челу којих је стајао Кромвел. Стари Ферфакс не хтеде никако доћи. Краља проведоше. Све просторије беху притиснуте гледаоцима. Кад су прочитата јавна имена судија, па је међу њима прочитато и име ђенерала Ферфакса тада викну из гомиле један глас: „паметно би било, да је овде!“ А кад су прве речи оптужбе прочитате: „У име целог енглескега народа“ — викну исти глас: „Ни десети део није истина!“ Официр, који је био дежурни заповеди сад, да се пуца на оно место, од куда глас долази. Тада се показа да дреки гокорник није био нико други већ госпођа Ферфакс.

По том је суђење било са највећом свечаношћу. Одговори краљеви били су достојанствени и мирни. Дуго тамновање ојачало је и очистило његов дух тако, да је у последњим данима био скроман и разборит готово као Сократ. Војници, који су

га пред суд водили, морали су на заповест официра викати: „Правичност! Правичност!“ — „Сиромаси“ — рече Карло, — за какав мали новац они би исто тако поступали са својим садашњим вођем! Међу обичним дечацама било је неких, који су га у лице плували. Он помисли на великог мученика Исуса Христа и трљаше своје ћуће. Само један војник, кога је судба краљева дирнула, отпоче у присуству овога да се моли Богу за његово спасење. Али један сурови официр, који је то сназио, удари му такав шамар, да је се на земљу стропоштао. Са благим гласом рече краљ: „Мени се чини, да је казна сувише строга за такав преступ“.

Само три пут је краљ позиван, и свакад је порицао право скупу да му суди. Он се позивао на то, како је он у свему попустио, док је парламенат био тврдоглав и дрзак. По том су саслушани неки сведоци, који су се заклели, да је краљ повео рат противу парламента, а за тим је следовала пресуда (27 Јануара 1649). Народ се не покрену. Наоружана сила држала је сваки дух укочен и сваки језик окован. Али како се у временима тешких прилика јављају често најблагороднији знаци човечије природе, те се и у овим жалосним данима могла видети не где која појава, која има осећања. Четири графа, иначе пријатељи краљеви, поштени и уважени људи, изађоше лично пред суд и изјавише, да су они као пређашњи саветници невинога и осуђенога краља, криви за све оно, за што се сада краљ окривљује. За то су тражили да они буду кажњени а краљ, који свако поштовање заслужује, да се ослободи. Али њих одбише.

После изречене пресуде остала су краљу само још три дана до извршења исте. У овим данима пустише му његово двоје деце, да их види. Сам тврди Кромвел, који је био сведок првог састанка овога доброг и љубазног оца са својом децом, није ништа

осетљивије видео у своме животу. Ово задовољство било је несрђном краљу највеће добротинство, које му се могло учинити. Оно је потпуно умирило његов дух, и премда је био на прагу смрти, опет је спавао врло мирно, ма да су собари дупали испод његових прозора.

На дан смрти (30 Јан. 1649), устаде краљ рано, обуче своје најскупоценије одело, а до губилишта пратио га је његов верни пријатељ епископ *Јуксон*. Цела улица беше притиснута људима. На једном прозору, према замку, седео је Кромвел, наглошен на свидено јастуче и посматрао овај жалосни догађај мирно. Краљ је хтео да говори народу, али војници, који су стајали око губилишта, направили су звуком оружја такву ларму, да је он морао одустати од своје намере. — Он се разговарао само са својим најближим пратиоцима, своју судбу сматрао је као праведну казну за то, што је дозволио да честити Страфорд погине, опоменуо је заоставше на мир и опростио је свима својим непријатељима. На послетку тешио га је Јуксон са изгледом на бољи и лепши живот. „Ја звам“, одговори краљ, „да ја прелазим од пролазне круне непролазној и да идем тамо, где нема никакве брига“. По том клече он и метну своју главу на пањ. Један целат са маском удари га и осече му главу, по том други исто тако маскиран узе је за косу и показа је народу са речима: „Ово је глава једног издајника“. Сваки окрете главу од тога са тугом и гнушањем; само Кромвел рече мирно присутним: „Сад је вера снажена, а слобода хиљадоструко утврђена. Основи енглеске републике су положени. Сад треба наш живот да посветимо на то, да нам држава процвета и да се мир са поља одржи“.

9.

Краљевство је било укинато, горњи дом као некористан и штодљив укинут, нов

печат државни направљен са натписом: „У првој години, божјим благослором, обновљене слободе, 1649“. Многи од највишег племства били су погубљени, краљев стуб порушен и на престолу написане су речи: „Тиран је свршио као последњи краљ“.

Тако Енглеска постаде република, а нови парламенат доби име *триа* парламенат, јер после укинућа горњег дома остао је триа без главе. Обудовљена краљица живела је са својом децом у Паризу, али, и ако је била кћи Хенриха IV, беше од двора тако заборављена, да чак није по некад имала дрва да се огреје на хладним данима. Њен најстарији син Карло II бавио се час у Холандији, час у Француској, сиротан и остављен без икога, но ипак не губећи паду, да ће се попети на окрвављени престо свога оца. Ирци и Шкоти беху са новом владом врло незадовољни. Један трезвен Шкот (маркиз *Монтроз*) први је покушао да дигне буну у корист Карла II али је свршио на вешалима. Међу тим, после тога, јави се сам принц Карло на обалама Шкотске са седам лађа и обећа Шкотима испунити све што траже, ако уз њега пристану. Тако на послетку цео народ устаде против Кромвела и иступи велику војску. Кромвел се крену најпре против Ирске, задоби победу за победом и претвори несрећну земљу у пустињу. За тим предузе истребљиви рат противу Шкотске, где је новог краља тако победио, да је овај с муком могао побећи у Француску. Шкоти су се морали покорити силном победиоцу и њихова земља беше са Енглеском уједињена.

Шта је сад Кромвел радио? Он се не хте повући у приватан живот, већ пође утрвеном стазом напред, да Енглеску направи великом и моћном, а себе неограниченим господарем државе. Најпре је морао прославити и себе и војску у једном спољаш-

њем рату и показати се као врло потребан. Парламенат је (1650) понудио уједињеној Нидерландији уговор пријатељства, али су Холандези примили енглеске посланике хладно и одбили понуду. Ово је за Кромвела био довољан повод, да од парламента захтева објаву рата противу њих. Почетак беше у томе, што се почетком 1651 године издаде наредба, којом је свима морепловцима наређено, да у својим лађама никакав други есиап не увозе у енглеска пристаништа, осем такав, који би био продукат или фабрикат њихове сопствене земље. Ова наредба донела је енглеској трговини исто толико користи, колико је холандској штете. Енглески морски разбојници нападали су на оне холандске лађе, које нису поштовале ону наредбу и за кратко време отеше Холандезима око 80 лађа. Но пре него што је формално рат отпочет, сукобише се енглеска и холандска флота у каналу, и тако се случајно отпочеше непријатељства и настаде једна крвава морска битка, у којој су обе стране претрпеле подједнако велике губитке. Сад, на радост Кромвелову, беше рат отпочет. Борбе на мору отпочеше се са највећом жестином на свима местима. Холандези су у овој борби били побеђени и претрпели су големе губитке.

Тим се Кромвел беше учврстио на своме месту, јер је сад био сигуран у верност својих војника. Али парламенат хтеде да му укине више батаљона и тако да се ослободи од силе војне партије. Тада Кромвел позва на скуп своје официре и донесе један закључак. Са 300 војника похита он у Вестминстер, где су посланици држали своју седницу. По што су војници посели врата, басамаке и предсобље здања, уђе он у скупштинску салу са неколико официра, седе и слушаше једно четврт сахата дебату. Тада шапу он једном официру: „Сад је парламенат зрео за растеривање“. — „Господине“, — одговори овај лагано, „ја

вас молим да се озбиљно размислите пре него што делу приступите!“ „Умесна примедба“, рече ђенерал и сеђаше мирно још четврт часа. Али кад парламенат хтеде опет нешто да реши противу Кромвелла, тада рече он официру: „Сад је време, ја морам то учинити“, и на један пут скочи, уђе међу њих и нападе их најжешћом вицом пребацујући им да су тирани и насилници. Сви се томе задивише и поустајаше, али пре него што је и један могао добити реч, да одговори на ове грђе, удари он силно ногом а на тај знак сала се напуни војницима. Ова верност војника појача његову дрскост. „Срам вас било“, рече он даље скупштинарима, „торњајте се одавде! Направите места поштенијим људима, који ће своју службу боље вршити! Ја вам кажем, ви више нисте парламенат! Господар је свама готов и већ је изабрао друге, који ће му посао вршити!“ Неки покушаше да говоре, али је он тако снажно викао, да нико не могаше доћи до речи. По том узе једнога за калут и рече му; „Ти си браколомац!“ Другоме рече: „Ти си пијаница!“ Трећем опет: „Ти си каишар! Шта ћемо са овим гадежом? На поље с њим!“ Војници беху у највећем послу, бацајући једнога по једнога на поље. Кромвел остаде ту до послетка и кад је сала била испражњена, заповеди он да се врата закључају и врати се мирно у свој стан у палати Витехал.

10

Тако дакле за неколико тренутака беше сва законодавна власт у Енглеској уништена. Сад је сваки са страхом очекивао, каква ће нова влада настати. Кромвел је установио опет неки парламенат од својих јавних присталица, које је он сам бирао. Ту је било 128 чланова из разних енглеских сталежа, а из Шкотете било је само пет и из Ирске шест чланова. Они

су држали седнице само 15 месеци, а по том су бирали себи местозаступнике. Године 1653, Јула 4 састао се овај силни парламенат. Већина чланова овога парламента били су занатлије. Њихови скупови личили су више на скупове богомољаца него на парламенат, јер су све почињали и свршавали са дугачким молитвама. Ништа се друго није могло чути него изреке из Старог Завета. Свештена лица називали су лажни богомољци, Холандезе слуге новца, а сами себе новорођени. Своја имена потписивали су из више побожних речи.

Кромвел је и сам увиђао, да ова бесмисленост не може дуго остати. Међу тим он је целу ову комедију овако био удесио да би што пре достигао циљ, којој је одавно тежио, а на коју многи од његових најватренијих присталица неби пристали. Међу религиозним сањачима било их је много, који су му само за то верно служили, да би на земљи припремили царство Христово, које су очекивали, а који су увек готови били, да свога вођу као неваљалог лицемера оставе, кад се увере, да је он само за то оборио владавину Стурта, да је сам за се придобије. Због тога је морао у своме војном савету издржати по некад тешке борбе и дуго се колебао шта ће да ради. На послетку његов властољубиви дух прекрете на једну страну. Са једним делом најодличнијих чланова парламента, који су му веома одани били договори се тајно, те они једнога дана дођоше раније у седницу читав сахат и одмах решише: да је сада парламенат непотребан и да власт коју има мора повратити у руке ономе од кога је исту и примио. Чим је тако решење донето посланици похиташе да га предаду Кромвелу. Међу тим састаше се и остали чланови парламента и зачудише се свему што се догодило. Кад су отпочели да се саветују, они беху прекинути, као и пређашњи парламе-

нат. Један пуковник појави се са четом војника и питаше их, шта раде ту. „Ми тражимо господара“, одговорише неки. „Тада морате на друго место ићи“ — рече пуковник — „јер ја извесно знам да он више година није овде био.“ По том их растера кућама (12 Дец. 1653).

Тако опет влада беше у рукама војске. Ђенерал Ламберт, највернији Кромвелов питомцац, придоби на своју страну све официре, склопи нову форму владе и измисли ново звање за Кромвела, које је носило име *протектор* (заштитник) а имао је власт као и краљ. Тако се он надао, да ће све задовољити. И доиста савет официра усвоји овај предлог и Кромвел беше на цео живот проглашен за протектора. Њему је придат државни савет. Сваке три године морао је сазивати парламенат, а после његове смрти државни савет бирао би опет протектора на његово место. Установљена је стајаћа војска, од 20.000 пешака и 10.000 коњаника, која ће чувати нови устав, а новац за издржавање војске узимат је из касе државне.

11

Нови устав, направљен у тако кратком времену, имао је многе махне, али је у себи скривао дух највећег властољубља, који је у Кромвелу живео. Никад није Енглеска била славнија нити су се суседне силе пред њом тако клањале као за оних пет година, док је Кромвел био на челу државних послова. Страни владари отимали су се за његово пријатељство и шаљали му поздраве, па и сам горди Лудвиг XIV називаше га својим братом. Да би угушио сваки покушај за обнову краљевства у земљи, протектор је плаћао стотинама шпанијона, који су му сваки покрет у напред јављали, тако да је могао одмах предузети строге мере. Морски рат са Холандијом свршен је у корист Енглеске, која је добила још 85.000 фуната стерлинга ратне оштете.

Али да би Енглези заборавили изгубљену слободу изнутра, отпоче Кромвел нов рат са Шпанијом.

Он уреди ваљану морску силу, која је од његовог доба и постала тако јака и угледна. Енглеске лађе укрцаше се у Средиземно море, где нису угле од крсташких ратова. Кад је Шпанији објављен рат Енглези одузеше Шпанцима многе лађе, а многе потопише и освојише Јамајку. Кромвел закључи још савез са Шведима, који су Шпанцима били непријатељи још од тридесетогодишње војне. Кромвел је тежио, да се име Енглеза прочује тако, да га се и боје и поштују као некад Римљана. Државни поредак био је тачан. Војска је била растурена по свима варошима, и пореза је купљена тачно, па ма и силом.

Ројалистичке вође (краљевци), који су се непрестано бунили, потрпаше у лађе и однеше у рудокопе (у Барбадос). Али његови сопствени приврженици не беху у свему задовољни. Такозвани освећени нису га никако пуштали, већ су хтели као и пре да се с њиме богу моле и певају, да уздишу и плачу, да окрећу очи небу и да говоре о пророчствима из старог завета. Али по што протектер није у овоме налазио никаква задовољства, то је се морао са многима завадити. И у војсци беше такође много незадовољних, а кад му подмитљиви парламенат понуди краљевску круну, одбије он мудро, сећајући се Цезареве судбине. Он је морао увек бити на опрезу и у његовом животу не беше више спокојства. У својој неверици чинило му се да су око њега све сами непријатељи, који вребају да га убију. Сваки странац узнемиравао га је. У великом друштву плашила га је ларма, а у усамљеној соби тишина. Он је носио уза се не само пиштоље и мач, него је још имао нанцир испод одећа и није хтео маћи ни једнога корака без јаке страже. Кад је куд год ишао јурио је као о-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дуја. Никад се није хтео вратити истим путем, куда је и отишао; никад није хтео у напред казати кад ће и куда ће да иде. Његове собе имале су тајна врата. Његов кревет мењао се свака три дана и свакад је то бивало у присуству његовом и његове страже. Његова савест не даваше му нигде мира и он беше у омрази с Богом и с људима.

При таком расположењу душе морало је и његово здравље онадати. Тек што га ухвати једна мала грозница, а он је већ веровао да му се приближио смртни час. Одмах је скупљао више духовника око свога кревета и питао их: да ли је то баш и-

стиња, да онај кога је Бог једном изабрао не може бити никад више са свим одбачен? Они то одобраваху. „Онда, благо мени!“ викну он, „јер тада извесно знам, да сам један пут био у милости.“ Од овог времена расле су његове наде. Али његова снага је опадала. Лекари показаше државном савету, да је његов крај близу. Тада га запиташе, да ли би хтео да му наследник буде његов најстарији син. Он одобри главом и одмах умре у 59 години живота (3 Септ. 1658). Његово тело сахрањено је у вестминстерској капели, до краљевских гробница.

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

Но то још и иде којекако. Много је горе оно, што видимо у ваљевској гимназији. Одговор отуда вели: „У српском језику још једнако има знатан број неспремних ученика тако да тај предмет у томе обзиру, после немачког језика стоји први по реду. Но не само то, него се и међу самим бољим ученицима у знању свога језика опажају толике празнине, да због тога и само учење немачког језика рамље“... За тим се као „главни узрок“ наводи, „што се због немања ручних књига морало много времена на диктирање губити“. Па онда предлаже: да се изради детаљни програм за предавање, да се напишу боље и потпуније читанке, и да се дода још који час за вежбање у лепом и правилном читању. Ми видимо дакле: да је констатован успех врло рђав; да је признато, да је диктирање врло штетно; и, најпоследње, да се предлажу са свим друге ствари, ствари он-

ште, поред којих успех опет може бити оваки исти. Шта можемо мислити, кад се у крају, где се најдешне српски говори, диже овака тужба на неуспех из Српског Језика, и вели, да он „после немачког језика стоји први по реду“? Па се даље опет чине предлози, који одиста стоје у некој свези с језиком, али не строго и с наставом самом и успехом или неуспехом њеним. Споменусмо већ мало пре, да израђени детаљни програми за све школе једнаки јесу добра ствар, али добра у уређењу школском, да свуда буде једнако; али самој настави у школи то не може бити никако узрок ни за успех ни за неуспех. Што се тиче читанака, ми мислимо, да је потреба у том погледу прилично подмирена, а за то најпоследње може послужити и цела новија литература, наравно у избору. Споредна је ствар, хоће ли то носити име „Читанка“, или не. Главно је, правилан облик и ваљана садр-

живна; а тога ће бити у нашој литератури, и биће га довољно. Не изгледа нам дакле ни тај разлог и предлог нимало важан. Даље се тражи још повишица у часовима, да се ученици у лепом и правилном читању вежбају. Колико и овај захтев има места, види се ласно, кад се премемере часови Срп. Језика с часовима осталих предмета и кад се сетимо, да је читање саставни део наставе из језика, и да га нимало не треба одвајати и тражити нове часове за њега. Видимо дакле и овде у неколико диктирање и неуспех, и неистраживање и неизношење правога узрока и дубљих разлога.

Долази девето питање.

Оно гласи: „Какав је успех у предавању Народне и Опште Историје? Којим се ручним књигама ученици у том предмету служе, и колико је дотични наставник обратио пажње на културну страну дотичних епоха, нарочито из Народне Историје, и којим се делима у том погледу (да ли и народним песмама) помагао? Осим тога нека дотични наставник, а и савет школски, кажу своје мишљење: да ли би и у ком разреду ваљало чинити какве измене у наставном плану за предавање Историје, а особито у нижим гимназијама?“ —

О ручним књигама ми смо већ напред говорили, и овде ћемо се више ограничити на сам успех из овога предмета и на предлоге и погледе разне, који се о овом предмету нађу. Видимо да је у неколико и питање неоптнуно. Оно тражи мишљење о изменама у наставном плану, и пита, да ли је, и „колико је дотични наставник обратио пажњу и на културну страну“, а не тражи: да наставници и савети професорски даду своје мишљење о овом предмету у опште, о његовој данашњој форми и садржини и подесности за школу и наставу, и којим би правцем у овом погледу ваљало ударити. У науци се диже велика тужба на овај предмет, и води се жестока препирка: да ли може Историја, и једна и друга, да остане и даље овака читуља имена, година и догађаја, и да носи име науке, а не износи ни један закон историјски и не своди своје појаве на научну форму *узрока* и *последница*. Питање би дакле много потпуније било, да је дало наставницима места, да и о овоме искажу своје ми-

шљење, и кажу: каке би *реформе* требало предузети у овоме предмету, и како га подесити за школу.

Да приступимо одговорима. На први део питања: „какав је успех у предавању Народне и Опште Историје?“ имамо ове одговоре: „...формално добар а по унутарњој вредности *недовољан*“, (јагод.); „задовољавајући“, (уж.); „добар“, (шаб.); „по себи су такви да не могу ни најскромније захтеве у изучавању Историје задовољити“, (ваљ.). Остали нису одговорили, али се из предлога и разлагања њиних види, да успех није „задовољавајући“. На други део питања: „колико је дотични наставник обраћао пажње на културну страну...?“ имамо ово: „није довољно пажње обраћано ни културној страни појединих епоха у општој ни на народне песме и друге умотворине у народној историји“, (јаг.); „наставник је обраћао пажњу на културну страну обе историје, и... служио се народним умотворинама“, (уж.); „културној страни појединих епоха нашега народнога живота наставник није могао обратити довољно пажње“, (шаб.); „на културну страну у предавању народне историје... није се у овој години могла обратити скоро никака пажња“, (пож.); „и ако дотични наставник у свом извештају вели, да је у предавању Историје и културна страна појединих епоха у обзир узимата, ипак се ђачко знање и разумевање у томе на испитима показало толико да собом и не заслужује да се знањем назове“, (ваљ.). На трећи део питања: „да ли би и у ком размеру ваљало чинити какве измене?“ већина се слаже, и то у главном у овоме, што је чачански директор најбоље и најјасније изложио: „Да би се Историја као наука изучавала и предавала и да би се велики историјски процеси разумевали како ваља, треба имати предходне спреме, јер без тачног познавања природних и социолошких закона не могу се ни најпростије историјске појаве разумети. А да ученици четвртога разреда гимназије немају предходне спреме за разумевање и изучавање историје као науке о томе не треба даљих доказа само кад узмемо на ум које науке и у каквом опсегу предходе предавању историје. Па ни ручне књиге „Историја српског народа“ од Крстића па ни превод „Историје Иловајског“, којима су се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBG.BG

ученици за nevoљу служили ни ма која друга не могу послужити ученицима као ручници, као историјска наука.

„Према наведеноме наставник је мишљења, да се Историја као наука не може никако као наука предавати у нижој гимназији. Но да не би гимн. ученици остали без познавања бар општих историјских закона, могло би се ипак дати место нарочито општој историји у вишим разредима гимназије.

„Што се тиче народне историје, она би се ипак са успехом и корисно могла предавати у нижим разредима гимназије, како не би ученици ниже гимназије остали без познавања своје народне историје, али само на тај начин, ако би се предходно од првога разреда припремили ученици за изучавање народне Историје, и ова би се претходна приправа постигла учењем Кнежевине Србије (из Географије) у I а тракоилрског (балканског) полуострова у II разреду...

„Но како је ово кроз неколико година градиво народне историје тако обилато постало да се у предавању за једну годину као што треба ни савладати не да, наставник је мишљења, да би згодно било да се спусти и у III разред са три часа недељно...

„Још при предавању народне историје треба да се наставник сваком даном приликом дотиче и општих појава из светске историје срањајући и упоређујући са догађајима из народне историје. Тако би потреба опште историје у IV разреду као оделите студије могла са свим изостати“.

Из свега видимо : да је успех био недовољан и сумњив ; да на културну страну није готово нимало обрађана пажња, и да су и умотворине народне мало употребљаване ; и, да се у предлозима о изменама у главном сви слажу, а ти су : да се Историја Општа потисне у старије разреде, а Народној да више места у нижим и унесе и културна страна колико је могуће. И потпуно право вели директор чачански, да се „без тачног познавања природних и социолошких закона“ не могу предавати као наука ни једна ни друга. Да се разумеју историјски процеси, ваља потпуно и свестрано познавати данашњицу, данашње стање друштвено, све његове саставне делове, и основице на којима стоји. Да се ово зна, ваља тачно и потпуно

знање географско с космографским и биолошко с психолошким. А да се то разуме као што треба, ваља широко и дубоко знање из два основна предмета свима наукама, које се баве појавама и променама, а то су : Физика и Хемија. Између свих стоји Физиологија као кључ без кога се маћи не може ни у тајанствене појаве индивидуалне ни у замршене појаве социјалне. Да пак свега тога у нашој гимназији нема, јасно је и без објашњења. Од Биологије : Физиологије и Психологије, ни помена. Од Географије и Космографије нешто мало, па и то у старијим разредима. Па чак и основице њине, основице свима наукама, сем Математике и Логике, Физика и Хемија, тек у четвртом разреду. Дакле заједно с Историјом !

Десето питање тиче се страних језика. „Какве би важније појаве и примедбе дотични наставници а какве савет школски имали да означе у предавању страних језика ? Да ли се у предавању... више баве теоријском или практичном наставом“ ? — Одговори су врло дуги, и не налазимо за потребно да се упуштамо у тачнују анализу њину. У главном се сви слажу. Сви веле, обраћа се пажња подједнако и теоријској и практичној страни и сви су, више мање, задовољни с ручним књигама, само траже читану и коју бољу и краћу граматiku за теоријски део. Негде се још тражи и више часова, и да се сви језици спусте и у ниже разреде, (шаб.). О успеху се ретко изриком говори, каки је био, а где се помиње, хвали се. (мил. и краг.).

Једанаесто питање :

„Која су учила и с каквом коришћу при предавању Јестаственице и Природних Наука употребљавана ? Ако опити нису чињени, зашто ? Ако су чињени безуспешно, зашто ? Да ли је предавач Јестаственице изводио ђаке у поље, да им покаже у природи оно што у школи уче, и ако није, зашто ? Ако је скупљао биље и камење из околине, ваља и то у извештају споменути и придодати списак тих новина. И какво је мишљење школског савета тог завода односно наставног плана за Природне Науке, а на име : Да ли би боље било у Јестаственици почети у I разреду са Зоологијом, а завршити за ниже гимназије и реалнице у II разреду са

Ботаником и Минералогijом, из обзира на психолошко-педагошко правило, по коме се у вишој настави, код деце још слабо развијене, мора у предавању наука почињати од ближњих и познатијих предмета ма и већма сложених, на поступно виђи даљима и мање познатим, ма било у основи простијим појавама“ ? —

Говорећи о природним наукама код основних школа ми смо показали и њино историјско развиће и значај њин у школи, и сад можемо одмах прећи овде на одговоре и успех, који је постигнут из њих у гимназијама. Имаћемо дакле да разгледамо : одговоре о училима, одговоре о опитима, одговоре о извођењу ђака у поље, о скупању биљака, камења и животиња у околини, и мишљења саветска о наставном плану.

О училима. У одговорима имамо ово : „Наставник је употребљавао свој хербаријум најкориснијих и најобичнијих биљака и слике школске страног биља, што се у трговини налазе ; збирку школску минерала са неколико кристалних облика и школску таблицу сликаних минерала рађену у Загребу од Јанде ; и најпосле дванаест карата животињских облика“ „При предавању Јестаственнице, и то прво Минералогije служила је за обучавање доста велика збирка свију важнијих минерала. Из Ботанике наставник се служио картом и сликама страног биља, које је на ту жељ министарство послало. Из Зоологије служиле су слике животиња, које се такође у школи налазе, атлази самог наставника, као и његова збирка нижих животиња“. „Наставник природних наука као вешт цртач, не само да је сваку ствар, која се цртањем да представити, одмах при предавању на табли цртао, него је и све, што се експериментом има доказати, срећним опитима доказао,.... и употребљавао сва учила, која се у кабинетима налазе. Осем слика Шрајберових и Фицингерових, природних скелета од најважнијих представника животињских, имао је на расподјојају и доста минерала и стена и никад никакво предавање није држао, а да ђацима није показао оно, што треба показати, те да боље упамте предмет, о коме се говори“. „При предавању Минералогije употребљени су из школске збирке сви они минерали, који су спадали у опсег

програма. При предавању Ботанике изучавале су се ствари онда, кад су се могле у природи наћи. У анатомском делу Зоологије служио се је наставник костуром главе, шаке, стопе и једним препаратом ноге ; даље једном збирком инсеката и неколиким испуњеним животињама. (Но све те ствари приватна су својина наставникова, а не школска). Осим тога употребљавао је за Зоологију и Fizinger-ов атлас животиња и Шрајберове слике страног биља за Ботанику, које су школска својина. За Ботанику кабинет располаже Хербаријумом од осам свезака, који је уређен по флори Др. Ј. Панчића“. „У минералогiji употребљено је 50 комада минерала из школске збирке но с коришћу незнатном, „јер су поједини егземплари врло ситни и неразговетни“ — вели у свом извештају дотични наставник. Осим тога, у минералогiji употребљавани су : 1. флаша за развијање водоника, 2. азотна киселина за истеривање угљене киселине, 3. хлороводонична киселина за растворљивост минерала, 4. Морове теразије за специфичну тежину минерала. У Ботаници употребљено је неколико веома разговетних и бојом израђених слика страних биљака. У Зоологији употребљена је збирка Хартманових слика „но с коришћу готово никаквом, јер су слике врло неударне, да не само не помажу, но чине забуну у изучавању животиња“ — вели у свом извештају дотични наставник“. „За природне науке употребљаване су збирке и природа сама. За науку о ископима, збирка од Фрича из Прага, а за биљарство хербаријум послат од министарства просвете“. „При предавању минералогije и ботанике употребљаване су : а) збирка ископа са кристалним (гипсанним) облицима (од Фрича у Прагу) ; б) Шрајберове слике за ботанику ; в) Хербаријум од 142 врсте биљака од „J. Nagel-a“ ; г.) zbirka slikanih prirodina ; д) zbirka sl. pr. najvažnije lekovite i otrovne biljine srjednje Europe od Hartmanna ; е) урамљене (22) слике страног биља што се трговином доноси, и ж) Атлаз од Челаковског за биље. Ова су учила употребљавана корисно....“

О опитима. У одговорима налазимо само ово : „У основима физике и хемије наставник је опитом обучавао децу“, а за то је наставник имао Бонов физикални и хемијски

апарат. „Опити су чињени из Физике и Хемије са успехом“. „Наставници су употребљавали сва учила, која се у кабинетима налазе, Кабинети, особито физички и хемијски доста су добро снабдевени“, (краг.). „У Хемији и Физички наставник се служио средствима, која су му пружали кабинети. Сви су опити давали ону корист, коју је од њих и тражио, т. ј. лакше разумеваће појава, који су се имали изучити. Опити су чињени и из Минералогии, где су нужни били“. „Опите је и садањи и пређашњи наставник природних наука каткад чинио из физике и хемије, али у већини случајева с лошим успехом једино зато, што је и оно мало апарата... у лошем стању“. „Наставник је чинио опите из Физике и Хемије, који су му били успешни према средствима, са којима је располагао“. „О својим опитима дотични наставник вели, да су му сви за руком добро испадали, јер није било никака узрока да томе буде противно“.

„О извођењу деце у поље: „Наставник је 3--4 пута изводио ђаке у поље ради бољег разјашњавања онога што су у школи научили и видели. Осим тога доносили су и сами ђаци разне биљке и минерале на часове предавања ради обавештаја...“ „Сваке недеље и четвртка по подне, наставник је изводио ђаке у поље, те скупљао биље и животиње“. Наставник „је 4 пута изводио ђаке у поље, и упознавао их нарочито с флором околине Крагујевца“. „У Ботаници је више пута изводио ђаке у околину упознавајући их ту са биљкама“... „није имао времена да ђаке изводи у поље, да им у природи покаже оно што у школи уче“. „...изводио је ђаке у поље и показивао им све оно што су у школи учили, а уз то и оно што се само у пољу научити може“. За Минералогии три пут, а за Ботанику шест пута. „Наставник Ботанике и Минералогии изводио је ученике у поље ради показивања онога, што је у школи предавано“. „Ђаци су извођени у природу често, кад год је потреба била“. „Предавач је изводио ученике у поље и показивао им је у природи оно што су у школи учили“.

О прикупљању камења, биљака и животиња из околине имамо ово: „Најпознатије биљке и минерале прибрао је из околине те

се у хербаријуму и минер. збирци налазе, али списак није правио“... „те скупљао биљке и животиње, али списак није правио“... прикупио нешто инсеката за своју збирку и испунио неколике животиње“. „Биље и камење из околине а и целог округа скупљао је и прибирао за кабинет школски“. „Наставник је и сам предузимао екскурзије ради прегледања и проучавања околине и прикупљања биља и минерала, којих се списак прилаже“. „Биље и камење није скупљао“. „Биља и камења скупљено је доста, ал' у тим збиркама нема ништа ново“... „Скупљано је из околине познато биље и камење, које није од особите важности, те га не вреди спомињати“.

Мишљења наставничка и саветска о наставном плану: Један извештај вели „да остану онде где су“. Опет један вели да је свеједно, само ваља дати више времена, и у основним школама. Тројица од извештача предлажу да се Минералогии избади и споји у IV разр. с Хемијом. Петорица, да се почиње Зоологијом, као што се у питању напомиње. Других каквих предлога и нема. Што још има у одговорима, то су разлози за ове предлоге. Једини је директор лесковачки, који се у овој тачки најјаче истакао мимо свих и вели ово: „Што се тиче наставног плана односно предавања природних наука цео је савет заједничког мишљења: природне науке по својој важности стоје наредо са матерњим језиком и математиком, те с тога ваља их предавати у свима — нижим и вишим разредима средњих школа, као врло важне науке. А кад их ваља предавати, главно је питање како — при предавању ваља почињати, да ли природним редом: минералогии, ботанику па зоологију, дакле од простих тела ка сложенима или почињати од ближих и познатијих, па ма и сложенијих тела па ићи ка непознатијим, према психолошко педагошком начелу наставе... Ово је начело признато и најважније (у почетној настави) и оно вреди за све науке подједнако; само што у примени тога начела влада понекад природан а понекад неприродан систем, према природи саме науке која се предаје... То начело вреди и за природне науке (можда још највише) те ваља у I разреду почињати Зоологијом, у II са ботаником, а у III са

Минералогијом и Хемијом, а обе последње продужити упоредо и у IV разреду. Сваки ће наставник признати, да ученици наши изнесу најмање знања — односно природних наука из Хемије и Минералогije у средњим школама, те с тога треба Хемију предавати бар с минералогијом напоредо, ако се она — ма из ког узрока — не може предавати пре минералогije; јер нема смисла учити хемијски састав минерала а немати појма о Хемији, састојцима (елементима) тела.

„Природни систем у предавању природних наука био би потпун само онда, кад би се у првом разреду почињало са хемијом, у II са минералогијом, у III са ботаником, а у IV са зоологијом продужујући хемију у сва четири разреда напоредо; и онда би се хемија — веома важна наука — могла добро проучити кроз 4 године па после у V, VI, VII разреду продужити природне науке ма којим редом. Дакле ако би се могло почињати са хемијом, онда би имало потпуног смисла држати се природног реда при предавању природних наука, а иначе ваља почињати обрнуто (према поменутом начеду).

„Нека ми је дозвољено поменути: почињати са хемијом, стало би више материјалних жртава, дакле било би скупље, што такође ваља имати на уму. Но школа ваља да буде шкодом, и свака уштеда од школе доноси више штете но користи. Но ако се баш мора нешто уштедети од школе, онда би боље било све дворазредне гимназијске реалчице бар оне које се не могу подићи на четири разреда гимназије — укинути а остале претворити у ниже гимназије од 4 разреда, јер је и онако слаба корист од тих дво-разредних школа по томе, што ученик — који не продужи и остале разреде — из њих не износи неку целину, јединицу знања, коју би могао с коришћу употребити у своме јавном животу, већ је то његово знање за практичан живот с врло малом разликом, онолико колико и из добре основне школе.

„Вредност школа цени се по каквоћи а не по количини (по квалитету а не по кван-

титету). Но ако се хоће неукладати дво-разредне реалчице, онда нека учини општина оно што држава не може — као што доиста држава све не може — па нека сама купи све хемијске апарате и препарате, кад хоће школу“.

Шта видимо дакле из свега овога?

Код училâ видесмо, да се највише помињу *слике*, за тим где где хербаријум и какве збирке истинских или вештачких *предмета*. Код опита видесмо, да су они скоро свуда чињени из Физике и Хемије и то с добрим успехом, само на једном месту не. Код извођења *ђака* у поље видесмо, да су скоро свуда, сем опет једнога места, *ђаци* извођени у поље и то разно: негде се вели неодређено „чешће“, негде „кад је год била потреба“, негде „сваке недеље и четвртка после подне“, а негде, и то на више места 4 — 5 пута, 6 пута, 3 пут итд. преко целе године. Код прикуцања предмета из природе за студије и кабинет видесмо, да је на већини места скупаљано, и то највише биље, али рачун о томе и списак да је вођен само на неколико места. И најпосле, у одговорима о мишљењима наставничким и саветским видесмо, да је већина дала свој глас за напомену мивистарску у питању: да се Јестаственица, место Минералогијом, почиње Зоологијом. Поред тога, видесмо још на више места предлог: да се Минералогija споји с Хемијом у IV разреду. Само један од директора поклатио је овоме предмету особите пажње и показао опширније како положај и распоред ваља да заузму Природне Науке. Он вели, ако се оће природним редом, онда ваља почињати Јестаственицу Минералогијом; али онда треба да претходи Хемија. Ако се хоће вештачким редом, онда је ваља почињати Зоологијом. Но важност, вели, и једног и другог предмета, и Јестаственице и Хемије, захтева да се и једној и другој поклати много више пажње, а нарочито Хемија да се истави напред и да се заступи што се може јаче. Других предлога не видимо више нигде и никаквих.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

ЕНГЛЕСКА

(Наставак)

Слепачке школе са екстернатским уређењем, као што су оне у *Sunderland-y*, *Bradford-y* и *Cardif-y* имају својих добрих страна. Ту слепа деца долазе више у додир са окатима, више иду и услед тога се слободније крећу и боље оријентирају; живе у породичном кругу и са окатом децом. Али таквих школа може бити само у већим варошима и за слепоу децу богатих родитеља. Сиромашној слепој деци и оној, која би у туђој кући становала, а не код својих родитеља или сродника, врло би мало користило екстернатско уређење школе, а у више случајева (на пр. кад су родитељи сиротни надничари) могло би јако шкодити и самој настави школској.

Сем ових дневних и екстернатских школа, у *Енглеској* има велики број нарочитих школа за слепо са интернатским уређењем. У овим школама слеп добија како опште тако и стручно образовање. Већ је споменуто, да се и данас у *Енглеској* сматра занат, као најважнија и најбоља стручна спрема за слепога. Међу тим опште се образовање у свима тим школама даје приближно једнако. Слепи уче читати, писати, рачунати; Географију, Историју: општу и отаџбину; Веронауку, Језик, Јестаственицу, певање и на више места и музику. Од заната, које слепа у *Енглеској* уче, најважнији су: котаричарство, четкарство, ткање, и оплетање столица; али сем ових уче се још и други. Од овога праве изузетак само две слепачке школе: „*Royal Normal College for the Blind*“ у *Норвид-у* и „*Worcester College*“, где се скоро никакав занат не учи; али за то је овде интелектуално образовање опширније, него у другим школама, и после, овде слепа уче музику до уметничке висине, и она им је после као стручно занимање у животу.

Прва школа служи као један угледни завод за слепо. И за то овде има и „*Дечије Забавиште*“ за слепоу децу и основна школа, и „*Латинска школа*“ (гимназија), академија

за музику (конзерваторијум) и на послетку и „техничка школа“. Међу наставним предметима ове школе налази се и Геометрија и Алгебра; а међу телесним вештањима *вештање и суљање на леду*. Колико се пак музика у овој школи негује, то у неколико видимо и по томе, што у њој има 60 гласовира, на којима слепа уче ову вештину. По свршетку школе, слепа су већином учитељи музике, органисти и удешаваоци гласовира, а по који и добар компониста. Они просечно заслуже годишње 2000 динара. А ово је без сумње пристојна награда и за окатога, а камо ли за слепога. Интересантно је и то, да слепа из ове школе иду по *Лондону* (увек на позив) те удешавају (штимују) гласовире, и при томе не смеју имати никаквог вође. Ово они могу чинити само с тога, што се у школској башти, која заузима велики простор, вештају да се боље оријентирају и слободније крећу. И ово је једна од добрих страна овога завода, као и свију слепачких школа, око којих се налазе простране баште. У последње време у овој је школи било око 200 ученика.

Остале слепачке школе у *Енглеској*, разликују се од претходне, као што је напред напоменуто, у томе, што се у њима даје опште образовање у ограниченијем обиму, и што се за стручну спрему само занати узимају. Но и међу овим школама има неких малих разлика. Тако, у неким се слепоме да опште и стручно образовање, па се онда овај отпушта из школе. У овоме случају школован слепац настањује се код својих сродника, или, ако су код њих неповољне прилике за рад, тражи друго удесно место, где ће радити научени занат. Међу тим, у другим школама слеп може остати и по свршетку свога образовања у радионицама, које стоје у свези са школом. У овим радионицама слеп ради онај занат, који је за време образовања научно, и од своје зараде нешто даје за издржавање у радионици, а нешто

њему остаје. И на послетку има школа, које стоје у свези са асилом; а има и самих радионица.

Бројно стање свију ових различних установа за слепе у Енглеској, било је по најновијим податцима овако: (рачунајући овде и две већ споменуте школе)

- 14 школа (без радионице)
- 11 радионица (workshops)
- 4 асила. (Homes)
- 16 школа с радионицама
- 3 школе у свези са асилом.

Свега 48 завода.¹⁾

По свршетку школе најгоре пролазе они слепи, о којима школа не води никаквог даљег рачуна, а не могу да добију места у каквој радионици. Такви слепци често западну у неповољне прилике за рад, а услед тога и у материјалну оскудицу, и онда лако може да се уништи сав рад, који је за образовање њихово уложен. Бивало је, на пример, случајева да се слепац лати прошње, и ако је у школи научио занат; јер га прилике и сиромаштина често натерују, да то чини и без воље. Ово је опет долазило отуда, што школа није водила никакве бриге о слепом, пошто је овај свршио своје образовање. За то се сада и у Енглеској ради на томе, да се заведе онај систем старања о школованим слепцима и после изласка из школе, који већ одавно постоји у Саксонској. По овоме систему слеп и после изласка из школе остане у свези са школом. Управитељ школе често посеђава отпуштене слепце, који су расејани по целој земљи те на разним местима раде изучени занат, и потпомаже их, ако би дошли у какву неприлику. Он се још стара и о томе, да слеп добије свакад рада, и откупљује му израђевине за школу, ако их слеп не може друкчије да прода. Са школом обично стоји у свези и један дућан,

где се продају све израђевине слепих ученика, и ту се продаду и они предмети, који се откупе од слепих мајстора, који у селима и варошима раде за свој рачун. Исто тако управитељ школе брине се и о томе, да се сваком слепом ученику, који свршава школу, и који нема родитеља или се ови налазе у неповољним приликама, те слеп не може код њих радити свој занат — да се такоме слепцу нађе подесно место за рад. При изласку из школе сваки школован слепац добија не само постељу и кревет, него и све алате за онај занат, који је у школи учио, и којим ће се после занимати. (Све то стаје 300—400 дин.).

Кад се и у Енглеској заведе овакав начин старања о школованим слепцима, онда ће и оне школе, код којих нема никаквих радионица, имати много већег успеха у своме раду. Јер данас је призната ствар, да је Саксонски начин старања најбољи, и да се помоћу овога старања слепоме даје најсигурније јемство и могућност да изучени занат може радити.¹⁾ А да ће овако бити и у Енглеској

¹⁾ Кад говоримо о положају школованих слепца у Енглеској и Саксонској, треба да имамо на уму социјални и економни живот у тим земљама, који се ни у једном погледу не може сравњивати са нашим. Обадве су ове земље пренасељене; у обадве је свака струка, сваки занат и у опште рад преиспуњен интелигентним и спремним радницима. У обадвема слеп мајстор има да издржи огромну конкуренцију, о којој код нас још за дуго не може бити говора. И поред свега тога материјал с којим слепац ради, доноси се са стране. Код нас тога материјала и сувише, и много јефтиније. Овде хиљаде окатих израђују исте предмете, које и слеп; код нас се исти ти предмети доносе са стране: из Пеште и Беча, а материјал за њих остаје у нашој земљи неупотребљен. Врболо пруже, од кога у Саксонској слепац прави све врсте котарина, доноси се из Шлеске, и купује се на кило. Код нас тога материјала скоро забадава; код нас оно исто пруже, од кога су нам Маџари и Немци направили оне лепе ручне корпе, што их видимо у београдским дућанима, иструне неупотребљено. У Саксонској и Енглеској нигде свињчета, које има чекиња, (у обадве ове земље одомаћен је један сој свиња, које су голишаве и немају никаквих чекиња) од којих се четке праве, и за то се и чекиње доносе са стране, и плаћају веома скупо (добре по 40 динара кило), и опет слепи поред све велике конкуренције, зараде да лепо живе, правећи четке, само кад могу своје израђевине да продаду. Код нас се и четке доносе са стране, и ако ћемо наћи код сваке сељачке куће бар неколико комада свиња. На шта више, код нас се ба-

¹⁾ Цифра је ова доста велика, и за то је оправдана сумња, да је лако могло бити, да су овде урачунате и неке екстернатске слепачке школе, па можда и која „дневна“. Ово ми изгледа вероватно и с тога, што налазим у податцима, који су само 6 година старији од наведених, да је тада у Енглеској било 28 завода за слепе. По томе морао би се број ових завода за последних 6 година умножити за 20 нових; а то је већ сумњиво.

у скором времену, за то служи као најбољи доказ та околност, што је влада образовала једну нарочиту комисију, која има да реши ово питање. У овој се комисији и министар (Гледстоновог министарства) просвете, г. *Мундела* (?), који је у лето 1885 године долазио у Дрезду, да проучи овдашњу слепачку школу и њено уређење, као и начин старања о отпштеним и школованим слепцима.

Школе, уз које постоје и радионице, већ одговарају боље своме задатку; јер бар неки део слепих може по свршетку школе да остане

у радионици. Овде слеп има све угодности, и цело уређење радионице подешено је према слепилу. О набавци материјала, као и о продаји израђених предмета стара се сам завод; а слепоме се плаћа што заради. На тај начин слеп никад не може бити без рада, и онда ће бити у стању да свакад заради своје издржавање.

Колика је просечна заслуга једног слепог мајстора у тим радионицама, то ћемо видети, по што разгледамо и оне радионице, које нису у свези са слепачким школама.

(Наставиће се)

„КЛАСИЦИЗАМ ИЛИ РЕАЛИЗАМ?“

студија о школској настави при општем образовању

(Наставак)

Надамо се, да нисмо пропустили ниједну начелну чињеницу из сфере класичких аргумената. Питање дакле има две стране — чисто школску и културну. Идеали, потребни за опште образовање, тврде заступници овога правца¹⁾, налазе се у класичком — грчком и римском — свету: имају пак ту нарочиту добру страну, што се одликују не само својом савршеношћу него и простотом и лакоћом за схватање. Изучавањем, дакле ваљано класичких тежања и осећања, образује се и

цају оне чекиње, које се овде плаћају као злато. Нико не уме да их употреби, па чак не зна да се оне на другом месту употребљују, и да их може продати, па за то, баца тај драгоцен материјал, а иде у дућан да купи четку, коју је у другој земљи слепач направио од тог истог материјала.

Овде није место, да ово питање даље развијамо; али из ових напомена већ се у неколико види од колике би вредности било за наш *културни развитак*, кад би и ми наше слепе образовали за ваљане занатлије, и расејали их по целој Србији, да нам праве четке, котарице, *ужета*, *капан*, *столнице* — све оно, што сада са стране доносимо. Они би нам били од користи не само као занатлије него и као интелигентни људи, који би утицали на развитак нашега народа и у другим стварима, сем заната.

¹⁾ Види на прилику, *класичка настава у нашим гимназијама од Ј. Туромана*. Беогр. 1884. Стр. 7—12.

васпитава у духу класичке цивилизације, у идеалима класичке старине, а не у модерном „материјализму“ и „американизму“, као што су они крстили дух нове цивилизације. Супротно нашем гледишту на садржину школске наставе, не тражи се за класичну наставу обично стварно знање из природних и социјалних наука, већ се нарочито циља на то: да школа образује уметничким, па и научним продуктима класичке књижевности, поезијом Хомера, Хорација, Виргилија и осталих класичких уметника и песника, да се студују што више класички књижевници и класичка култура. Осим тих средстава за морални развитак, класицизам хоће да да и критерију и за продукте уметничког света. Тврди се, на прилику, без устезања, да се права естетичност налази само у творевинама класичкога света, антички укус у поезији, у архитектури, у музици, сликарству и осталим уметностима требало би да одговара захтевима свију времена, а васпитни карактер тих прерогатива могућан је зато, што ће, тврди се, идеали тога света остати вечито стварни идеали за човечанство...

Не види ли се из овога, да питање о „класицизму“ и „реализму“ доиста засеца врло дубоко у сам карактер образованости и цивилизације, као што смо још пре поме-

нули? Није ли циљ класичке наставе — стварати класичко образовање, упућивати човека на студију класичке цивилизације, преносити ум и срце човеково у давно минули свет идеја и тежња, у средину, несумњиво, битно различну од данашње? Да ли она према овоме даје образовање, на коме ће се оснивати специјалне факултетске студије, или које ће задовољити доиста захтеве у животу? — Да видимо.

Анализујући опште образовање и градећи синтезу гимназијске наставе за њ, дошли смо до закључка, да је најважнији елемент такве наставе — реално знање из оних наука, у којима има најпотребнијег материјала за разумевање познатог нам основног и најважнијег питања. Класичка настава неће у овом погледу никако моћи да задовољи ове захтеве. Грчка и латинска литература нису ни најмање удесне, да би се из њих и неки научни материјал могао црпи за употребу у општем образовању, сагласном с духом данашњег времена. И у класичкој литератури има неких научних истина, али према висини, на којој данас стоје оне науке, које су основ општем образовању, и из којих се добијају реална знања, класичка научност изгледа као кепец према цини, као заблуда према позитивној истини. Класички век је поставио темељ многим наукама; чак и најважније науке за опште образовање, природне науке, већим делом отуда датирају — тек ступањ, на коме су оне данас, и резултат, до којих су оне данас дошле, несравњено су различни, огромно велики. Имало је неког ваплетка и у науци класичког света, тек опет ко би данас стајао на гледишту старих у толиким и толиким питањима из неке позитивне науке, показивао би тим, да су за њ сав рад и сви успеси модерних наука terra incognita. Гласови, који се каткад и данас чују, и којима се истиче така висина, на којој су стари стајали у понекој науци, више су из пијетета и историјског значаја. Студије, којима ће се разгледати мишљења класичког света по огом или оном научном питању, неће можда никад престати да интересују оне, који се баве историјом каквог научног питања или проблема; али студије класичке науке у намери, да се њима добију реална знања из научне

зграде старих, знања, на којима ће се темељити потребно опште образовање, остаће заувек бесмислица, — ту модерна наука има искључну превласт. За умно образовање, коме смо видели значај, слободни смо рећи, у класичком свету нема реалних знања. Сва наука старих Грка и Римљана више се састојала у арбитражном спекудацијама овога или онога философа, него у неком систематском позитивном знању, основаном и доказаном експериментом и искуством. Природне и физичке науке, којима смо ми дали највећи значај за опште образовање, тек су зором овога века стале на таку висину, да човек њиховим резултатима свет премеће, и појима своје место у природи, своју владу над природом. То је исто и с реалним знањем из социолошких наука. Истина, много се још цени и данас римско право, као једна грана тих социјалних наука. Ако се на то гледа са историјског значаја за правну науку, ту не би имали ништа да замеримо. Али ако се у њему види неки особити акутни значај за опште образовање, ако се хоће, да се потребно правно знање за опште образовање оснива и црпи из римског права и социјалних прилика старог века, онда морамо нарочито нагласити, да је у том његовом значају исти такав, као и значај старих природних наука, медицине, философије и свега осталог, што се зове наука. Сувремено друштво битно је другачије организације од класичког друштва; потребе модерног друштва разликују се од античких, савршеније су. Е да ли би дакле имао смисла социолошки део свога општег образовања претварати у студије класичких правних и социолошких појмова, и то знање узимати за потребно при оријентовању у модерном друштву? Да ли би могло бити већег анахронизма од тога, кад би се социолошко знање, потребно за опште образовање, састојало само из знања, поцрпљеног из оне цивилизације, за коју историја тврди, да је препала због рђаве социјалне организације и неразвијених правних појмова? Кастинско и класно уређење, примитивни фамилијарни односи, државо-правни појмови, за данас и сувише застарели, принцип неједнаке духовне вредности свих људи — све су то важни разлози да на целу ту цивилизацију гледамо као на

насилничку, а никако као на врело идеје о слободи, чије царство многи тако радо хоће тамо да постављају. Иа баш и с теоријске стране, само много чувено римско право санкционисало је оцу право, да располаже животом своје деце и жене, постављало брак на такав основ, с кога се рушио опстанак самог друштва, утврђивало и стварало пролетаријат, одржавало робове, грађанску политичку и економску неједнакост, речју давало целој цивилизацији такав тип, какав никако не треба желети.

Настава, која би се за опште образовање хтела служити и знањима из класичке литературе и науке, не би могла ни у колико задовољити оне захтеве, који се полажу за умно образовање: не би имала ваљаних реалних знања из природних и социјалних наука. Веома би смешан изгледао данас образован човек, који би веровао, да се васелена окреће око земље, да су основни елементи целе природе ватра, вода, земља и ваздух; а потпуно несавремен био би онај, ко би мислио, да држава треба да постоји на робовима, и да треба да постоје међу члановима модерног друштва сталешке разлике и по рођењу и по положају. На такво образовање морали би се управити исто тако безбедности погледи, каквим се мора гледати и на саму литературу, из које су поцрпени.¹⁾

¹⁾ Зар није на прилику, интересантно, како сам чувени римски оратор, Цицеро, на једном месту у својој књизи о *дужностима* (*liber de officiis*), стојећи на потпуно несавременом гледишту, овако вели: «о трговинама и средствима, којима људи себи ужитак или имање набављају»: сви занати, нарочито калајџије, месари, кобасичари, кувари и све мање и веће трговине *подле су и непристојне, и наметном се човеку не допадају*. Само велике трговине, где трговац претметне преко руку силни новац и еспан не заслужују никакве хуле. Већине пак, које и већи разум изискују и више користи доносе, као: лекарства, архитектура, учење лепих наука и философије за оне су пристојне који нису *племеном или стањем* позвани за *друге послове*. Додаје још, да је само земљорадна пристојна. — Није ли ово потпуно аристократски? Аристократа по пореклу и по положају стајаће потпуно на његовом гледишту, иначе тешко ко други.

Исто тако у књизи П. о говору о *доброделима* вели ово: — «Кад је Филип у свом трибунату предложио деобу земаља на ново (што је опет после с *похвалном умереношћу* траго) рекне

За социолошко образовање, које је од тако великог значаја за опште образовање, и које смо ми раније карактерисали као образовање, добивено студијама социјалних наука, ниште се да човек зна фундаменталне историјске истине, економске законе, правне основе модерног друштва, политичку и социјалну организацију свога народа и најважнијих цивилизованих земаља, речју, сва она социолошка знања која му могу бити од непосредне потребе и користи у животу. За то смо ми социологију и ставили у један ранг с природним наукама у општем образовању. Студијама класичким сва ова питања остају недирнута. Класичка цивилизација има факата и материјала, који могу интересовати оне, који се специјално њима баве — па и она је била један беоцуг у великом ланцу по коме се вршио људски развитак. Но баш за то, што је њена важност у том погледу теоријска, а не практична, ни њена литература ни њена наука, ни сам ток њеног развитака не подмирује ни близу оне потребе, које се с овога гледишта јављају у општем образовању. Социолошко је образовање — непосредно важно за цео живот човеков, за разумевање историјског хода људског. Класицизам циља и много важности полаже у овом погледу на саму класичку историју. Признајемо, да је у настави историја једно од најбољих и најпотребнијих средстава за ово образовање; не видимо да и класичка историја не може бити корисно средство за то, — али двоје чини, да не сматрамо, да је баш класичка историја најважнија историја, која може имати жељеног успеха у образовању, и да дамо прво место, већи значај националној и модерној светској историји.

На првом месту класичка настава нигде не третира баш и саму класичну историју као науку, што је врло потребно. Највећу пажњу и значај полаже класичка настава из

у свом говору, којим је погномагао овај закон за деобу: «нема ни 2000 људи у држави, који би што год имали.» Опасна беседа, додаје Цицеро, која тежи на уједначење добара а од *те куге може ли која бити већа за државу?* — На равно његово социолошко знање није му могло дати критичан поглед, да види, да је баш највећа куга за државу одржавање пролетаријата, а не тражење начина, да се томе помогне.

историје на неку важност митологије или ти пак дескриптивне историје битака и авантура појединих знатнијих људи старог века; од историје као науке нема ту ни трага. У Немачкој је класицизам у гимназијама у пуној сили, — ту се дакле могу посматрати сви његови резултати. Па ипак се Ди-Боа Рајмон, који потпуно одобрава тај правац, овако жали на историјско знање немачких медицинара који дођу из гимназија: „И о историјском образовању медицинара не знам шта да мислим. Њихова равнодушност према општим појмовима и историјском току чини да никако не бих могао веровати, да су они добро запојени античким духом, и да имају добро историјско образовање.¹⁾ Да не водимо рачуна о њиховом мишљењу, по коме би баш требало да буду запојени античким духом, ми видимо у горњем тврђењу две истине: да они немају ваљаног историјског образовања, и да им класичке гимназије нису могле дати чак ни класичког историјског образовања. Јер каква је та настава? Класичке студије место да дају научног историјског знања, место да познају и проучавају историјске законе, да студују струје и процесе историјске, да развијају погледе на ток и развитак, којим људство иде напред — оне забављају човека митолошким фактима, личностима, формама, баснама и „идилским аспирацијама старог века, ратничким авантурама и сујетним тежњама „знатнијих“ људи, који би можда напретку људском учинили много веће услуге, да се нису никад ни појавили на свет. Зар сви Цезари, сви Ханибали, Августини, Суле, Периклеси, Алкибијади, Александри и други нису потпуни и прави тирани и авантуристи који су само у томе „знатни“ што су били упропаститељи читавих народа. Па ипак тек у критичној, научној историји добија овај *сгѐте sociale* своје право место и оцену; класицизам њих употребљава да покаже представнике најплеменитијих идеја, узоре „узвишеног свију времена“. Зар је чудо, дакле, што је ефекат такве историје — индиферентизам? Погледајте баш и саму ту историју. Римска историја — једног осва-

јачког народа: врло се лако може човеку учинити толико значаја у њој, колико и у историји отоманских инвазија и агресија. Једина — има до душе један симпатичан појав: борбу за опстанак од персијске навале; доцнија пак историја показује само грађанске ратове, које нису изазивале идеје, пропадање државе, у чему нема ничега симпатичнога. Модерна пак историја — то је историја потишеног народа у борби са силнима, историја борбе за политичку и економску равноправност, историја борбе за декларацију људске зрелости, историја идеја и начела, историја свакодневног живота. Несумњиво је дакле, да ова историја може имати више значаја за опште образовање. Где ће се пре наћи правилан поглед на толика историјска питања, која и данас нису решена, и која се човека непрестано дотичу у животу — у старој или модерној историји? Која ће бити од њих разумљивија, потребнија — стара или нова?

Из овога се види, да није ни једино, ни најудесније средство за израђивање социолошког образовања — стара, класичка историја. У том погледу и пре модерне историје стоји по својој важности и значају народна, домаћа, историја. Баш за то, што је образованом човеку први задатак, да зна своју околину, потребно је да зна историјски развитак свих ових струја и чињеница, које играју важну улогу у животу онога народа, чиј је члан и он сам. Тек студијом домаће историје ствара се први услов, да човек постане и добар грађанин и образован човек; у толико пак лакше бива то, што му је по себи разумљиво дељање његових саотачаственика и предака. Наша домаћа историја не само, да има за нас све прерогативе, који се од сваке историје траже, за образовни утицај, него је још и особито важна према *нашим* локалним приликама. Да човек постане Србин, треба пре свега српски да осећа и мисли. За то му је преко потребно образовање из његове историје. У нашој историји има и сувише и примера и факата, на којима се може основати ваљано историјско образовање — разумевање културног задатка и социјалног положаја. У колико се више сваки дан крећемо у таквим елементима, који имају исти циљ, као и историјско образовање, у

¹⁾ Culturgesch. u. Naturwissensch. E. V. Bois Reymond, Leipz. 187. . 48.

толико нам је и потребније и лакше појмити значај и наших историјских личности и њихових, па и народних идеја. Овај утицај стоји изнад сваког другог, а за то домаћа историја најјудесније може и цостати историја као наука у општем образовању. Многа од ових питања уплетаће се и доцније.

Факат је дакле јасан, да у класичкој настави нема двају најважнијих елемената општег образовања: реалног позитивног знања из природних и физичких наука и таког истог знања из социологије. Класицизам нема ни близу таквих средстава, којима би се тај најважнији основ општег образовања попунио и створио, сагласно нашим потребама. Гимназијско образовање, изведено на тако штурим и у најважнијим елементима неоптпуним принципима, несумњиво је, не би могло послужити ни за факултетске студије, које би иза њега дошле.

Али данас, кад су позитивне науке учиниле тако епохалне револуције, и сам класицизам силази на друго земљиште. Његове претензије управљене су на друга, исто тако важна питања у гимназијској настави за опште образовање. Гимназијска настава, према класичким захтевима, треба да буде таква, да гимназијско образовање буде припрема за факултетске студије и да, као опште образовање, опет развије хумана осећања, жељу и интересовање за науком и свим оним, што је лепо и идеално. Главно аргументовање окреће се око претензије, по којој је класичка настава васпитна *par excellence*. Према томе класицизам се не да ни замислити без учења класичких језика на првом месту. Питање о класичким језицима толико је важно по класичко образовање, да су, слободно можемо рећи, у њему сва остала питања, око којих се и сама дискусија води. Језици у опште служе као кључ за литературу, и без њих би остало невиђено, неисцрпљено свеколико благо тих умних ривница, у које треба да улази сваки образован човек. Долазе само нова питања: који су језици најпотребнији, која је литература најкориснија — стари или модерни? — Питање се дакле упрошћава. Дискутовање целог овог спора своди се на то, што „класицизам“ тврди, да су за гимназијско опште образовање важнији класички, а „реализам“ — да су важнији модерни

језици (француски, немачки, енглески, па и још неки важнији за практичну употребу). У неколико иде се и даље — „реализам“ искључује класичке језике из наставе. Претензије, које класицизам чини у своју корист, имају троструке обзире: важност класичких језика за развијање духовних способности, важност класичке литературе и функције класичких језика при факултетским студијама. Према овоме прегледу, изгледало би, да има питања, која смо ми изгубили из вида, кад смо претресали принципе гимназијске наставе, пошто се овде ова питања јављају у новој светлости. Али није тако.

За гимназијску наставу при општем образовању језиковна настава није нешто најбитније и најглавније. То смо још раније поставили. Опште образовање не оснива се на знању овога или онога језика, већ на реалним знањима природно-физичких и социјалних наука. Па и сама језиковна настава обухвата два фактора, које треба одвојено, сваког за се, гледати, кад се говори о њиховом значају за наставу и за образовање. Граматика, као један фактор, класификујући и генерализујући језиковне чињенице врши неки, извесни утицај на само логичко мишљење и на олакшавање при учењу самога језика. Али ипак тај утицај на дух своди се највећма на вежбање памћења. Само генерализовање граматично није тако, да би му се могли приписати неки велики прерогативи. У том погледу граматика оставља веома велико поље све новим захтевима, које она не може да подмири. Врстају се истина именице или придеви или глаголи у опште форме и класе, али у свакој граматички има и доста изузетака факата, који се не дају генерализовати и класификовати, због чега се свакаква граматика не може ни употребљавати за ону намеру, по којој би она могла развијати логичко мишљење. Излази дакле њен највећи утицај на дух само — вежбање у памћењу. С друге стране, граматика забављајући дух у овоме правцу, сву пластичну снагу његову употреби у толикој мери, да за друге циљеве или ништа и не остаје или наступа изнемоглост. С тога ми никако нисмо ни могли дати језиковној настави највећу важност. Други је фактор учење језика при језиковној настави. Овим се онет примиче филолошком, специјалном, образо-

вању, и за то ни он не даје језичној настави такве прерогативе, по којима би она могла претендовати да буде језгро наставе за опште образовање. Настава из матерњег језика има опет прерогатива над претенсијама туђих, страних језика. При учењу страних језика и њихове граматике не само да граматика чини поменути утицај, експлоатишући само духовне силе, већ је ту у игри и тај факат, што су непознате оне вербалне чињенице, којима се граматика бави, и што се тек морају научити. Код матерњег језика то није: ту су речи познате, факти су ту, и гра-

матици је једини задатак, да их доведе у систем и да им изнаје законе. Сем тога темељно знање матерњег језика још је и преко потребно за опште образовање. Без ваљаног знања матерњег језика нема човек права, да се прибраја у чланове оног народа, који њиме говори; не може имати стила, нити ће моћи тако лако и тако савршено научити туђ језик. Због ових прерогатива и дали смо ми још раније, матерњем језику, изузетно, онако велику важност.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

ЈОШ ЈЕДНОМ О ПИСМЕНИМ ЗАДАЦИМА У ШКОЛИ

(Свршетак)

У свези са оним што је казано о понављању да кажем неколико речи и о другом свом тражењу, а на име, да се при давању extemporalia још раније објави и сам одељак, одакле се такав задатак мисли давати.

Г. Мводраговић тврди да ово не значи друго, него да се ђаци „нарочито спреме за то, те да не добију рђаве оцене“. Ово није никакав разлог. Ако се ђаци спреме, је ли тиме какво зло учињено? Ја сам још напред показао, да ова замерка моју мисао још више потврђује. Друго, ја сам у своме чланку захтевао, да се обавезне оцене за писмене задатке избаце. Дакле моје тражење, држим, било је са свим доследно и са свим на своме месту. Али његова овака замерка нема места ни због тога, што се распоред задатака, који је у сваком разреду прикован, у нас ови задаци и сада објављују, ово се нарочито може рећи за оне предмете, у којима се као предмет писменог задатка обично узимљу оне ствари, које су последњих дана предаване. Па да ли онда треба избацити из школе и сам распоред писмених задатака само због тога, да се ђаци не би спремили да своје задатке добро израде? Његова замерка нема најпосле места ни због тога, што он и сам за спрему тих задатака

тврди, као што сам и напред споменуо, да ради писменог задатка ваља „довести све у свезу и начинити једну целину и реглед њен, па тек онда приступити писменом раду“. Дали је он помишљао, да ће оваком његовом припремом (којој је он на другом месту противан), може бити навући пред ђацима сумњу, да се та припрема тиче писменог задатка, па да ће они с тога час пре похитати, да код куће све оно науче, што се за писмени задатак буде тражило? За цело на ово је требало да помишља, јер по његовим назорима садржину задатка треба од ђака страшно крити, коју ако дознаду, могу лако научити, могу се лако спремити, на куда ће онда њихов „вешти“ наставник, ако их не могне у незнању ухватити.

Најпосле споменута замерка нема места ни због тога, што се то исто ради и код усменог пропитивања, т. ј. од ђака се скоро и не може сакрити време, кад ће бити пропитивања ради давања оцена, а ово нарочито вреди онда, ако се неколико часова узастопце пропитује, или ако се сваког часа редовно ради оцена пропитује. Па кад се то не може сакрити, онда ваља ли ради тога узети, да не треба ни сама усмена пропитивања чинити? Ја бар мислим да то неће нико тако узети.

*

На реду је сада да кажем неколико речи и о томе: треба ли или не треба давати обавезне оцене из писмених радова у школи. Ја сам пређе у свом чланку о писменим задацима тврдио, да те оцене као обавезне не треба давати. Кад кажем *обавезно* то значи, да ја тражим да се те оцене у књигу оцена не уводе, нити да се рачунају, као што се рачунају оцене из усмених одговора. Ну оваким тражењем ја никако не мислим, да би оваке оцене требало са свим одбацити. Напротив ја сам за то, да се у ручном дневнику школском за оцене из *extemporale* отвори нарочита рубрика, где ће се оне редовно уводити. Те оцене биће драгоцени материјал, који ће служити колико на то, да наставник позна стање своје наставе, толико ће служити и на то, да наставник добије потпуну слику ђака својих, и да увек зна шта му ваља са појединима чинити, а шта са читавим разредом предузети. Тако, на прилику, ако он по одговорима види, да му неки ђаци усмено доста добро одговарају, док су у писменим радовима слаби, онда ће то бити за њега знак, да се са таким ђацима има веома пажљиво радити, и гледаће да се они у својим пословима јаче извезбају, и да више самосталности стеку, али ипак он ће такве ђаке оценити са оценом *добар*. У другој прилици он ће наћи неке ђаке, који усмено слабо одговарају, и оцене из *extemporale* имају добре; ово ће бити за њега знак, да на такве ђаке треба да припази, јер лако може бити, да су при усменом говору плашљиви, а може лако бити да се и туђим радовима користе. У другом опет новом случају наставник ће наћи, да неко своје задатке ради за *тројку*, а на усменом пропитивању такође одговара за *тројку*; овакав случај биће за њега знак, да он таквог ђака може и са бољом оценом оценити.

Ове случаје наводим не за то, што бих хтео да доказујем да би оцене из *extemporale* при усменом пропитивању ваљало узети у обзир баш овако као што их ја овде узимам, него сам тиме хтео само то да напоменем, да ово узимање у обзир оцена из *extemporale* приликом усменог пропитивања као и приликом превођења у старије разреде ваља оставити наставничкој савести и уви-

ђавности, па ће та питања бити исправљена много правичније и корисније, него што се данас исправљају, где прелазак ђачки у старије разреде често зависи не од тога, какву је ђак знанствену спрему изнео, него од тога, да ли се случајно није десило, да један пут или два пут у течају године није знао лекцију, или један пут и два пут није могао израдити писмени задатак.¹⁾

Да видимо сада шта се овоме мишљењу замера. Г. Мнодраговић у својој расправи о писменим радовима тврди да оцене из писмених задатака треба рачунати као и оне оцене, које се дају приликом усменог пропитивања. Истина он не каже које задатке мисли, да ли домаће или школске, ма да је требало да то изриком каже, да се не би морало и то погађати. Али најпослед кад он то сам не каже, ја ћу бити према њему правичан и узети, да је мислио на задатке, што се у школи раде, јер су ти задаци у нас и дали повода да се о писменим радовима ђачким јавна реч поведе.

Па које разлоге наводи г. Мнодраговић за своје мишљење да оцене писмених задатака треба рачунати као и друге оцене? Он о томе вели ово: „Не знам за што наставник не би рачунао белешку, коју је сам дао? Белешка која ће да вреди ваља да је управо скуп ових појединих оцена из усмених и писмених одговора. Не рачунати је, значи придавати јој малу важност, значи багателисати је, ми већ видимо колика је то погрешка и непотпуност. Тиме још багателишемо и свој рад, а преко тога и себе. Оно што наставник уради и оцени ваља увек да вреди“.

Колико пак он овом својем тврђењу даје важности и колико је овом својем мишљењу доследан најбоље се види у томе, што при крају своје расправе тражи, да оцене из писмених задатака само онда вреде, ако наставник „не би доснео да испита све усмено и да оцену из говора“. Сад већ наставник себе не „багателише“, ако свима не да „увек“ оцену, него само онима, који нису усмено говорили, макар белешка, која ће да вреди

¹⁾ О томе има опширније у чланку: *оцене у нашим гимназијама, у осамнаестој свесци „Пролетног Гласника“ за прош. годину.*

и не била „скуп појединих оцена из усмених и писмених одговора,“ као што раније тражи.

Али да овако мишљење његово о тим оценама нема вредности може се видети и по томе, што се оцене из домаћих задатака приликом превођења из млађег у старије разреде скоро нигде у обзир не узимљу, па до данас не паде никоме на памет, сем г. Миодраговића, да тврди како наставници тамошњих школа себе и свој рад овим задацима багателишу; на против влада свуда мишљење, да домаћи задаци у настави имају важну улогу, и да без њих настава напредовати не може. Ево на прилику шта се вели за оцене из писмених задатака у упутству за аустријске гимназије: „По себи се разуме, да се поуздан суд о напретку ђака, суд, који би имао утицаја на закључну оцену, може оснивати само на оним писменим радовима, који су израђени самостално, т. ј. без туђе помоћи и особитих помоћних средстава.“¹⁾ Ово наводим само за то да се види, како се оцене из домаћих задатака ни тамо не узимљу у обзир, па ипак зато пити су њихове школе назадне, нити су њихови наставници без уважавања, као што би хтео г. Миодраговић да докаже.

Да оцене из писмених задатака не треба узети у пуној вредности као оцене усмених одговора, то је признао и сам г. Миодраговић, јер тражи за наставнике овлашћење „да могу давати задатке и рачунати оцену из њих, ако не би досио да испита све усмено и да оцену из говора“.... „За овај циљ довољно је један пут, један задатак, а ако наставнику не би било доста, онда да може дати и више пута“.

Овим г. Миодраговић признаје не само то, да се у школи може и без ових оцена, које се дају данас из писмених задатака, и да тиме наставник сам себе не багателише, ако његове оцене не буду вредиле колико данас вреде; — не само то, него овим он тврди и оно што сам раније доказивао, а на име, да ови задаци не морају бити чести, као што г. Миодраговић доказује. Јер ако је истина то, да је за оцену „довољно један пут, један задатак“, онда мора бити истина и то, да су сви други задаци сем

овога једнога само на то, да „тима још багателишемо и свој рад, а преко тога и себе“; а онда природно и то излази, да друге задатке, сем овога једнога, као непотребне са свим треба одбацити.

Али није ни ово све, што г. Миодраговић противно свом ранијем тврђењу доказује, и тиме ма и нехотице признаје, да мојим назорима о тим оценама није имао шта замарити. Ево шта он о тим задацима у истом свом чланку на другоме месту тврди: „Ко никад ништа није написао, њему је тешко и једно писмо, једну признаницу да напише“. Он чак прича и о томе да има случајева да ђак сврши вишу школу, па ипак не уме ни молбу за службу да напише ма да се може узети с највећом вероватношћу, да је он овакав случај сам с намером измислио само да омиљену му теорију о писменим задацима потврди, него ли што би се такви случајеви у истини дешавали.

Али ако ово све у истини стоји, што г. Миодраговић тврди, ако је истина то, да је „тешко и једно писмо, једну признаницу“ написати, ако човек пре тога није ништа написао: ако то стоји, онда с каквим разлогом може тражити да такве оцене даје још у млађим разредима, да их даје онда, кад о ђацима тих разреда може још напред знати, дв они никад нису ни једно „писмо“ ни „једну признаницу“ написали?!

Међу осталим својим разлозима да наше оцене из писмених задатака треба задржати, г. Миодраговић помиње и тај разлог, што има школа, где се за два месеца не могу сви усмено пропитати, те да је за то нужно. да се у таким школама дају оцене из писмених радова. Он у то и не сумња да је боље дати и оваке оцене, него ли ђаке без оцена оставити. На овај приговор имао бих само то да одговорим, да би у таким случајима ваљало урадити оно, што просветни савет у Француској за њихове гимназије препоручује, чије мишљење од речи до речи гласи овако: „Савет је нашао, да ће већина промена, које се уводе у наставу, тражити непосредније ђачко учешће и много чешће посредовање наставника у класним вежбањима; да ће при оваким условима бити преко нужно да се одвећ препуњене класе лицеја јаче изделе. Савет изјављује жељу, да раз-

¹⁾ Weisungen, стр. 50.

реди ваља увек да имају доста ограничен број ђака, те да би реформе све користи донеле¹⁾

Бранећи данашње оцене из писмених задатака г. Миодраговић напада и ону моју напомену у којој се тврди, да се данас оцене из писмених задатака дају и онда, кад ђак није усмено ни пропитан, кад га још нико и не познаје.²⁾ Он тврди да ће наставник бити „најправичнији ако то незна“. Али да је овако његово мишљење погрешно, и да се о томе у школама друкчије мисли, нека посведоче ове врсте из упутства за аустријске гимназије, где се од речи до речи вели ово за писмене задатке: „они треба да су удешени према средњој (просечној) моћи ђачкој, али при том толико тешки, да ђачку схватљивост драже, а опет тако лаки, да могу већини за руком поћи“.³⁾ А на другом месту вели се ово: „Често се дешава код таквих пропитивања, да гдекоји ђаци због забуне или узбуђености буду оштећени у мирном и поузданом размишљању, и да резултати њиховог рада не стоје у сугласности са њиховим другим пословима; с тога би било неправично, кад би наставник у таким случајима при давању оцене, при којој треба узети у обзир укупне ђачке радове, дао сувише велику важност појединим погрешкама, или појединим брзоплетим одговорима“.⁴⁾ Као што се дакле види, тражи се да наставник своје ђачке познаје, да познаје њихове личне особине и њихове укупне радове, дакле и њихове усмене одговоре, па тек онда да може у писменим радовима дати онакве оцене, које ђачком поносу и честољубљу неће ни мало штете нанети. У овом обзиру не мање је важно и оно, што се о тим задацима у истом упутству на другом месту говори. Ево шта се тамо вели за I и II разред: „Не може се тачно одредити тренутак, кад писмени за-

даци у школи ваља да почну, то зависи од броја, од даровитости и гдекојих других прилика. Али може се у опште рећи, да се са овим има тек онда почети, кад су ђаци многим вежбањем у школи под руком наставника, даље усменим а у скоро и писменим вежбањем код куће, где у времену и помоћним средствима нису нимало ограничени, стекли извесно поуздање, самосталност и окретност у конструисању и превођењу реченица: а ово моћи ће баш и са средњим ученицима да се постигне од прилике за 8 недеља“.¹⁾

Као што се види, тражи се за извесне предмете не само да наставник своје ђачке познаје, него се тражи још и то, да се писмени радови у школи тек онда почну, кад су ђаци у предмету извесну окретност и самосталност постигли.

Тако дакле што ја тражим, да наставник при давању extemporalia мора своје ђачке познавати, да мора знати њихову средњу способност — то тражење није из ваздуха узето, него је узето из рада, из пракције оних школа, које нам у том послу могу за углед служити, и на које се можемо пре угледати, него ли у области школства радити по онаквим рецептима, какве нам г. Миодраговић веома обилато гуди, и за које сам у овом чланку на више места показао, колике вредности у себи имају, и колико се својом доследношћу одликују.

На реду је и оно моје тврђење, да су оцене из писмених задатака према нашем закону за рачунање оцена веома строге, и да их као такве треба одбацити. Г. Миодраговић вели да ово није истина и да решава средња оцена, као да средња оцена у овом послу има оно значење, какво има средња вредност у рачунима смесе, или средња дужина у Геометрији.²⁾ Ја сам још онда напоменуо, а то и сада напомињем да у нас има доста школа, где су разреди веома препуњени, а то су обично млађи разреди, тако рећи јучерашња деца, према којој треба и највише обазривости и највише нежности. Па кад се помисли да ђаци ових препуњених разреда могу бити прозвани у једном дво-

1) Plan d'études pour l'enseignement secondaire classique, 1882 г. стр. 8.

2) У моме чланку о тим задацима казато је да се слаба оцена даје и онда, кад ђака нико није пропитао без ове речи усмено; али сам смисао показује, да се овде мисли само на усмено а не и на писмено пропитивање, те према томе овде нема ничега, што би било недоследно, као што би се хтело да докаже.

3) Weisungen стр. 49.

4) Instructionen стр. 250.

1) Instructionen стр. 42.

2) Види о томе чланак: Оцене у нашим гимназијама у осамнаестој свесци „Просв. Гласника“.

сецу највише један пут, док за то време морају добити најмање три оцене из писмених радова, које су обично за средње ученике, дакле за већину много строжије, него ли оцене из усмених одговора, онда држим да сам ја имао довољно разлога, да оцене из писмених радова упоредим са старим телесним казнама, и да тражим да се ове оцене као такве укину.

Да су ове оцене одвећ строге особито за децу из млађих разреда, где су и разреди пренуђени, најбоље се види у тој околности, што оваке оцене, као што су на прилику ове: $2 + 2 + 3 + 3$ дају средњу оцену *слаба* а не *добар*; а оваке оцене (тројку из усменог одговора и друге већином слабе оцене) добијају највише средњи ученици, дакле они ученици којих у сваком разреду највише има. Па кад се са овим доведе у свезу и оно што сам напред доказао, да наставник при давању оцена из писмених радова ваља своје ђаке и лично да познаје, док то у ствари не бива, него се оцене из писмених радова дају још раније, док он ђаке још и не познаје никако — кад се то узме у обзир, онда држим да сам своју ствар потпуно доказао.

О тим оценама ја сам у своје чланку још и то тврдио, да се овим оценама често казне ђаци и за оне задатке, који нису према ђачкој снази одмерени. Г. Мнодраговић то и сам признаје, али тражи да ово наставник у обзир узме. Овако тражење од њега није ни мало логично, није доследно; јер ако „није нужно“ да при давању оцене наставник „познаје свог ђака“, онда по каквим основима може наставник тегобу задатка у обзир узети? Ово није доследно од њега, који тражи за те задатке да наставници „могу давати задатке и рачунати оцену из њих *ако не би доспео* да испита све усмено и да оцену из говора“; јер како ће знати какве олакшице треба учинити ђацима, које ни сам не познаје, и које није могао ниједан пут у два месеца прозвати да им оцену забележи?

Исто је тако, по мом мишљењу, без вредности и она друга замерка, где он упоређује оцене писмених задатака са оценама усмених одговора, па пита: да ли ја сматрам и оцене усмених одговора за батинање, кад овако сматрам оцене писмених задатака? Он се о томе сам пита и сам одговара да сма-

тра да је и то батинање, али вели, да те батине укинуги не треба. Али да он овом свом тврђењу није доследан, најбоље се види по томе, што тражи, као што сам мало час споменуо, да оцене из писмених одговора могу само за оне вредити, који у два месеца нису никако прозвани, нити су оцене добили. Тиме је он признао двоје: признао је да је моје поређење ма било и „грубо“ и пак истинито; даље признао је, да оцене писмених и усмених одговора не могу једнаку вредност имати, и да се као такве за мерење успеха не могу подједнако узети. Јер ако су те оцене једнаке, онда на што му оно тражење, да се оцене писмених задатака могу дати изузетно само онима, који у два месеца нису никако прозвани? И за што најпосле да се оцене усмених одговора не замене оценама писмених одговора, кад вели да су те две врсте оцена у свему једнаке? И не би ли онда био много краћи пут да се да свима двомесечна оцена из писмених задатака, него ли да се неколико часова око усменог пропитивања и давања оцене проведе? Ако ли пак ове две ствари нису тако сродне, као што и сам макар и нехотице признаје, онда откуда је та могућност да се смеју једним мерилом мерити, и да могу једна другу замењивати?

Да оцене усмених и писмених одговора нису једнаке, и да према томе међу њима не сме бити замене, најбоље ће нам посведочити и ова одредба саксонске регулативе за реалке, која одредба гласи овако: „При давању оцене морају се узети у обзир не само писмени него и усмени радови, и не само оно што је погрешно урађено, него и оно што је добро урађено... *Extemporalia* не смеју се узети за главну основу оцене.“¹⁾ Да се пак у нас према нашем рачунању оцена *extemporalia* узимљу за главну основу оцењивања, то сам ја у своје ранијем чланку довољно доказао, а то сам у неколико и овом приликом учинио, наведавши нове потврде за исту мисао, коју сам раније истакао.

*

Међу осталим манам писмених задатака, какви се у нас задају, ја сам у своје ранијем чланку напоменуо и ту ману, да се због

¹⁾ Нова саксонска регулатива за реалке од 1884 године.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBG.RS

многобројности ових задатака у нас откида много времена усменој настави, и тражио сам да се ови задаци на мањи број сведу. Овако тражење не само да је потекло од мене, него је оно истакнуто много пре и много раније у толиким извештајима наших средњих школа, и сви ови извештаји подједнако доказују, да је ових задатака много, и да их треба на мањи број свести.

Шта на ово одговара г. Миодраговић? Он као обично одговара да ово није истина. Он вели: „А жалба на немање времена сведочи, да се и сувише времена троши на наставу речима. Ми тврдимо да има времена доста, кад се настава паметно распореди“. Да ли се у нас „и сувише времена троши на наставу речима“, то он није у стању доказати. А да у нас за наставу нема довољно времена, докази су томе извештаји наших средњих завода, где се због претрипаности предметима и због њихове опширности за поједине разреде олакшице траже. А шта да се рекне о томе, што данас у целој образованом свету гимназијска настава траје осам (у Аустрији) или девет година (у Француској и Немачкој), док у нас та настава траје само седам година? Шта да се рекне о томе, што се тамо предмети не уче ни мало опширније, и да обавезних предмета нема више ни тамо, него што их у нас има? Да ли ће он и за те школе рећи да се у њима „и сувише времена троши на наставу речима“...? ...О кад би те школе само знале за ову његову ђенијалну умешност, оне би нам за цело... завиделе!

Да овом приликом напоменем још нешто, што овим питањем о школском времену стоји у неколико у свези. На име ја сам у своме пређашњем чланку узгредно напоменуо и то, да писмени задаци (школски и домаћи), подстичући ђаке да изучене ствари понављају, чине настави веома важну услугу, али и пак да те задатке не треба тако често давати, јер они усмену наставу не могу заменити, и да је усмена настава сунце, која све осветљује. Ево шта ми на то г. Миодраговић пребацује: „Види се да је он поштовалац старе фразерске *наставе речима*. Настава је прво *реална*, очигледна; онда у многим предметима има да се вежба, *ради*; па тек онда долази *говор*, формулисање онога

што се видело, произвело, начинило, и за тим покушај да се и *напише* оно што се видело научило и запамтило.... Речи не стварају ништа. Оне само понављају или изазивљу оно што је већ створено“.

Овакој замерци, баш да би јој у другој прилици и било места, овде јој места бити не може. Јер настава, била она најпре очигледна или не била, она се без говора и посредовања наставника ни замислити не може; а најмање се може замислити, да ће се наставнички говор и рад тиме заменити, што ће се задавати многобројни писмени задаци, да их ђаци у школи и код куће израђују. Овој замерци нема места ни због тога, што он у својој расправи и сам доказује, да сваки наставни предмет „има ово двоје за задатак: да саопштава своју садржину и упознаје са обликом којим се она износи. И може ли ово двоје једно без другог? Никако“. Он ово и на другом месту потврђује, јер вели: „језик је гласно мишљење“, а то исто потврђује и на оном месту у својој расправи где вели да има предмета, у којима „без речи не може ни садржина да им се саопшти, на пр. Историја и све ствари у форми приповедној и размишљаличкој“. Тако он говори у почетку свога чланка, а доцније, на завршетку, он са свим противно доказује, да наставник не мора ни говорити, него нека се влада као оно Гогољев архивар, који се због велике ревности и сам претвара у фасцикуду, и себи нумеру придева: „нека се изнесе, види, зна, научи па макар се ћутало, макар се ништа не рекло“. Он другим речима тражи, да наставник ради оно, што опсенари на саборима раде, и што је покојни Фикић онако славно радио: да изнесе, да покаже, а при том да скоро ништа не каже. И целу ову гомилу противуречних фраза он је само за то изнео да докаже, као да сам ја погрешно што сам у своме ранијем чланку рекао, да је усмена настава средиште, око којег се све окреће, и да се она не може ничим заменити. Али да ја у томе нисам учинио никакву погрешку јамчи ми између осталог и то, што се *усменој настави* у целом свету даје овако значење, какво сам јој и сам дао.

Ево на прилику шта се вели у програму за гимназије у Француској: „усмена тумач-

чења и питања заузеће највише места у настави свију разреда¹⁾ Да ли неће г. Миодраговић и за Француску рећи да поштује „фразерску наставу“? Да ли неће и за њу рећи да не зна да је свака настава „прво реална, очигледна“? За цело би он то требао да учини; отаџбина Волтера, Ж. Ж. Русоа и Виктора Хига имаће зар и од њега чему да се научи!

*

Да напоменем још неке узгредне ствари па да завршим.

Г. Миодраговић у својим примедбама на мој чланак о писменим задацима хвата се за ову реченицу, где сам за данашње наше писмене задатке рекао да су ови задаци као *наставна* и *васпитна* мера неудесни. Он се хвата за ту реченицу, па тумачећи речи по својој вољи додаје ово: „Ако овде мера значи мерило, оно чиме се мери, онда оно не мери и васпитну страну“. А одмах на трећем листу у истом чланку он за ове задатке овако говори: „Они развијају *смотреност* или *пажљивост* у ученика. Ако не пази, он поквари па мора да пише на ново. Или погреша па добије лошију оцену. То су казне за *непажњу* и *несмотреност*“. Ето дакле, где он и сам признаје, да се у писменим задацима оцењује не само знање него и друге особине, не само знанствена спрема него и ђачке навике на рад, дакле и сама васпитна страна. И кад ја тврдим да је сувише строго, да се писмени задаци узму готово као јединствено мерило наставе и васпитања, он мени одговара: није истина, овим се оценама не мери васпитна страна! — Заиста, овакој његовој логици тешко је наћи примера.

У своме разлагању о писменим задацима у нас, ја сам се са свим случајно дотакао и те околности, како се у препуњеним школама дешава, да се поједини и туђим радом користе, и да наставнику често није могућно, да такве у њиховом рђавом послу тако брзо ухвати. Нигде при томе ја нисам споменуо ни реч *крађа* нити израз *кићење туђим перјем*, нити ма шта налик на то, као што г. Миодраговић тврди, наводећи те речи под наводним знацима, као да су из мог чланка узете. Ово је с његове стране бесавесност,

ово је кварење туђе умне својине, коју би он требао и сам да поштује, а као наставник да и друге томе научи.

Што се пак тиче његовог доказивања, да и сам случај, кад ђак наставника обмањује „није без утицаја на развитак и карактер“ ђачки, и да би ово стање, и да га није, вала створити, „те да развија чврстину карактера у васпитаника наших“ — што се тиче таквог доказивања, ту он може шта хоће доказивати, али га могу уверити, да се у Србији неће наћи ниједан средњи завод, који би хтео, да се под његовим кровом и варалице налазе. Средње школе нису подигнуте за варалице, него за младиће, који на уке траже, који спреме за поштenu зараду траже. Тако се та ствар у нас схвата, тако се средње школовање и на другим местима узимље; а „лакоумље, немарљивост и покушај за превару траже безусловно озбиљну казну. Не сме се ни на једном ступњу наставе пропустити да се разред очисти од таквих елемента, који напретку смеђу“¹⁾

Не могу да не споменем и онај његов за ме чудноват и нов начин критиковања туђих мисли, где он, поред онога што је казано у мојем чланку, намеће ми и оно, што тамо нигде није казано. У њега ће се на прилику наћи и оваке реченице: „Види се да је он поштовалац старе фразерске наставе“... „Из овог се види да г. Давидовићу није познато поступање с писменим радовима“... „Већ с овим захтевом г. Давидовић и сам сведочи, да му настава није како ваља да је“... „А из трећег захтева... најјасније се види његово гледиште на њих, како он њих (задатке. П.) и не сматра као саставни део сваке наставе, већ као нешто наметнуто, нешто страшно, нешто без вредности“... Али како сад и у г. Давидовића изиђе да се баш ништа не постиже, кад пре беше барем „да се извесни одсек понови“ и „да се наставник увери јесу ли ученици дотични одељак добро схватили“?...

Па онда на више места узима поједине речи, и меће их тамо, где је њему воља, и где природа ствари то не захтева, као што је учинио са речима *ништа друго*, где је од

¹⁾ Plan d'études 1882. стр. 8.

¹⁾ Instructionen für den Unterricht an den Gymnasien in Oesterreich стр. 58.

тога читав капитал за се сковао. Па онда шта да се каже за изразе као што су ови: „песимистичка ограниченост“, „настран“ и т. д.? Ја мислим да је ово начин борбе науке недостојан; на овај начин могло би се све доказати и све омаловажити; овакав начин доказивања могао би човеку најпоследње навући и беду на врат, да је учинио бог зна какво зло: украо, преварио и т. д. Отуда се људи од части и поноса оваким начином полемисања никада и не служе, а најмање смеју то да чине људи, којима је књига и наука све и сва, алат и занат, и који би хтели да буду со соли, да буду учитељи учитеља и васпитачи омладине српске.

*

Да завршим. Као што се из целог мог писања пређашњег и садашњег види, ја нити сам пре мислио нити сада мислим, да се писмени задаци могу у нас радити некако друкчије, него што се то ради на другим местима. У целом свету дају се двојаки задаци, школски и домаћи; такве задатке и ја тражим. Свуда се брани да писмени задаци имају одлучан утицај на прелазак; то и ја тражим, предлажући начин да се избегне досадашња ни чим неоправдана строгост, особито према млађим разредима. Што пак тражим да се број двомесечних задатака смањи, то је тражење основано највише на том разлогу, што је у нас времена за гимназијско школовање много мање, него ли на другим местима остављено. Нека се и у нас уведе осам или девет година, као што је то у другим гимназијама, па онда се број задатака и у нас може повисити, ако иначе за то увећавање броја задатака разлога има, нарочито ако томе здравствени разлози не смеђу.¹⁾ Што најпоследње тражим да се са писменим радовима у школи споји понављање предмета, то тражење, ма колико за се да има разлога, оно са данашњим нашим правилима о писменим задацима има само толико свезе, што се због великог броја задатака остварити не да, а да тога није, ово би се тражење могло и сада без и каквих правила извести. Најпоследње овака питања, као што је питање, да се са писменим радовима у школи споји и понављање, овака питања не би требало правилима ни решавати, него оставити пракси школској, да знаће оно, што је најбоље и и најподесније, као год што правилима не би требало ни то решавати, на који начин да се у појединостима поправке писмених радова извршују, јер се тај посао у разним школама разнолико ради, па би с тога то питање требало оставити наставницима, да у пракси усвоје онај начин, који се њима најбољи чини, и постављеном циљу најбоље одговара.

Тако дакле ја не мислим, да писмене радове у школи треба оставити слепом случају и без и каквих правила; не мислим да је довољно само „препоручити“, јер посао, који се не може контролисати није никакав посао; рад, који се не мора радити, тешко да ће ко и радити; такав рад без правила лично би на оно стање, које би настало, кад би се дозволило, да сваки наставник себи број часова одређује.

Без правила овај рад бити не може, и такав рад нити сам ја тражио, нити га сада тражим; него тражим да се правила поправе в дотерају, или да се нова пропишу. Да, ја тражим правила, и то правила без свију мана данашњих правила, јер се по мом најдубљем уверењу на досадашњи начин са писменим радовима не даду постићи оне користи, које треба да се постигну. У залуд је ту потрзати „Горски вјенац“ и наводити ону изреку из њега:

„А у руке Мандушића Вука
Биће свака пушка убојата“

као што г. Миодраговић чини; јер је и „Вук Мандушић знао за што плаче за својим опробаним цевердаром.“¹⁾ Таким изрекама, сем тога, оваке се ствари не доказују; није сваки Мандушић Вук, нити се правила за јунаке прописују, него за нас обичне смртне људе.

¹⁾ Ради хигијенског гледишта на ово питање вредно је разгледати извештај лекарске комисије о школама Елсас-Лотрингија од 1882 године, где се тражи да домаћи радови заузму мање часова него што је обично у школама усвојено; на пр. за децу од 9 година у извештају се узимље као највећа мера кућених радова 5 — 6 часова недељно; за 12, 13 и 14 годину узимље се као највећа мера 3 часа дневно не рачунајући празник и недељу. — Види Zeitschrift für mathemat. u. naturwissen. Unterricht за 1883 годину стр. 145.

¹⁾ Српска граматика од Ст. Новаковића, први део стр. 5.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Мисли ли пак г. Миодраговић да он у овај ред, у обичне смртне, не долази (а да то мисли показао је кад је говорио о „невештим наставницима“) онда му то његово мишљење неће нико ни кварити, само бих му напоменуо, да при оваком мишљењу о себи не заборави ни ону познату народну пословицу за оне који тако раде, а при том да не смеће ни то с ума, да судбина великане

од те врсте често љуто казни и од јунака направи Дон-Кихота, а многоме не да ни те почасти, него од њега створи верну слику лакоумнога и смешнога Санхо-Пансе. Ово треба да има на уму онај, који сам о себи вели: ја сам вешт, ви сте „невешти“!

М. ДАВИДОВИЋ

НАУЧНА ХРОНИКА

Кврге. — На стаблима и гранама дрвећа виђају се често неке веома неправилне израсли. Кашто на пр. на правој стабли букве, раста, итд. израсла је некака гута као какав прегрдан трбух, или је се израсао пружила уза стабло дунке, као каква прислоњена греда, или опет иде као бразда уза стабло; кашто опет као враће гнездо, а некад као многе бобе ђуреће. Природа ових ствари само је од чести објашњена. Неке постају са повреде стабла биљнога. Онде, где је стабло ма каким узроком повређено, наступа јаче притицање сокова, па с тога и постане какав неочекивани израштај. Некад опет наступи повреда мразом, када дрво после мраза пуца (горске пушке). Са тога најчешће постају уздужне повреде, греде и бразде (мразонуклине, мразопук). Некад ударом грома (громобитно дрво), или града (градобитно) итд. Све би ово било спољашњи узроци, што изазивају поменути абнормитете.

Али знатан део ових израштаја изазивају паразитске гљиве. Понајпознатија је у овоме смислу кврга на белобору, која постаје од једне гљиве: *Aecidium elastinum*. Друга фела ове исте гљиве, *Aecidium Maghellhaenicum*, изазива — како је проф. Магнус доказао — велике кврге на жутом дрвету (*Berberis vulgaris*). Исто тако неколико фела гљива рода *Echoascus*, проузрокују кврге на различном пићомом дрвећу: на трешњи, вишњи, шљиви, глогу, грабу, брези.

важна предузећа на пољу саобраћаја и пољопривреде у Русији. Тако 1870. год. отпочела је ова држава сушење подводних места у Пековској губернији, а то је на граници Пољске Русије. Ова просторија износи од прилике колико Србија. То важно предузеће већ је сада близу свршетку. До сада је осушено 1,620.000 ектара, и то све подизањем насипа и прокопавање пловних канала. Од овога је земљишта 240.000 ект. под тучним ливадама; 365.000 су засађени шумом која је већ до експлоатације доспела; 202.000 ектара је под старом шумом, која је од пре била неприступна због бара, а сада је системом пловних канала у комуникацији са великим варошима и представља сада огромно благо. На послетку 813 000 ектара је добра орница; од свега се само 55.000 ектара досада обрађују, а остало, или је већ издато, или ће се издати на обрађивање. Сем неколико хиљада километара: канала, јарака и насипа, требало је направити 170 мостова, и ископати 572 бунара по од 6 до 25 метара дубине. —

Исто је тако огромно предузеће што се сада свршује у Сибирији. Реке Об и Јенисеј паралелне су реке, обе пловне у великој дужини, али међу собом су везане веома неподесним сувим путовима. Сви јеспани из Иркутска у Томск, а то је растојање од 1.571 километра, преносе се колима или сањкама, и то са тешким и далеким заобилажењем. Овај је транспорт наравно скорчан са великим трошковима, а неугодности су какве већ ретко у коме крају света. Смислило се: да се овај пут замени воденим путем између Оба и Је-

Дренажа и канализација у Русији. — Последњих година зачињу и свршавају врло

нисија. За то су изабрате неколике помоћне реке језера. Река Кет, (утиче у Об), Кас, (утиче у Јенисеј) две су главне реке, које олакшавају ово предузеће. Оне имају заједничку водомеђу: Волок. Одатле оне теку противним правцима. Обе су већим делом пловне. Задатак се своди на то, да се преко водомеђе ових двеју река прокопа канал. А и за ово има пуно олакшица. Тако из Кета воде реке: Озернаја, Ламаватаја и Јасеваја у Болшоје језеро, а из овога језера нема много до реке Каса. Своди се дакле задатак, даље, на прочишћавање поменуте три речице и на прокопавање једног малог канала. Године 1875 склопљен је предрачун за ово предузеће, а почето је његово извођење 1883. Пошто се овде може радити само лети, јер у Септембру напуштају радници са свим Озернују, с тога је остављено 7 година рока за свршетак овога посла.

Понајглавније користи од овога предузећа, које су у изгледу, ово су: 1, Увећање трговине са чајем између Верноја и Русије; 2, смањивање преносних трошкова за све јеспане из Европе у Источну Сиберију, и обратно; 3, лакши превоз војске и ратног материјала на хинеску границу; 4, повишење земљине вредности воденим саобраћајем; 5, падање цене житу у Источној Сиберији; 6, смањивање трошкова око преноса осуђеника у Сиберију. —

Ово су дела у току рада, а о свршеним

делима ове врсте или о онима што су у питању, могло би се много говорити.

Старе ципеле. — Ништа не постаје и ништа се не губи. Овај плодни принцип увео је у физичке науке Француз Лавазије. Овај је принцип примљен и у модерној индустрији, и то са врло срећним резултатима. Ништа се ни код ње не губи, све се само преображава. Ево примера и са старим ципелама. Кад су оне већ са свим неупотребљиве, онда се рашивају; стара кожа се онда изложи дугој манипулацији, док не постане као неко растељиво тесто. Од овог се теста за тим гради нека врста вештачке коже, као најлепши Кордован. На овом се тесту даље штампају у Америци најелегантнији цртежи. У Француској се овом вештачком кожом препокривају путне торбе, јанџици итд.; даље са срећним успехом претварају старе ципеле у нове. То је главно занимање којим се баве осуђеници у Монпелију.

Никлени громовођа. — Никал је метал, чије се особине знатно приближују особинама гвожђа. Првенство пред гвожђем у томе му је, што не рђа на влажном ваздуху. Како пак гвоздене громовође на кућама лако порђају, а тада лоше спроводе електричну струју; то је у Дрезди замењен гвоздени громовођа никленим. На времену је да докаже вредност ове замене.

Просветне Белешке

Пруска свеучилишта — Број студената за овај зимњи семестар у девет пруских универзитета износи 13.505; он је већи него и у једном семестру до сада, јер је прошлог лета било 13.106, у зиму 1885/86. — 13.295, у лето 1885. — 12.823, у зиму 1884. — 85. — 12.937, у лето 1884. — 12.548, у зиму 1883. — 84. — 12.465, и у зиму 1882 — 83. — 12.320. Похођење појединих универзитета према зимњем семестру прошле године види се из овога: Берлин је имао слушалаца 5357 (5343), Хале 1527 (1496), Бреслава 1347 (1384),

Бон 1121 (1070), Гетинген 1041 (1002), Графсвалд 923 (875), Марбург 894 (819), Кенигсберг 815 (853), Кил 480 (453). Према томе опао је број ученика само у Бреслави (за 37) и Кенигсбергу (38). Кад се упореди садашњи број с бројем слушалаца зимњег семестра 1881. и 1882 год. види се да је и за свих последњих пет година опадање било само на поменута два универзитета (за 97, одн. 55), дакле прираштај износи у Берлину 936, у Графсвалду 260, у Бону 246, у Марбургу 248, у Халу 176, у Килу 159, у Гетингену 108.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Добротворном фонду шабачке ниже гимназије приликом прославе Св. Саве 14. Јануара т. г. изводели су приложити:

Г. Стева Топузовић трговац	100	дин.
„ Јоса Куртовић „	40	«
« Данило Орељ адвокат	30	«
« Ђока Арамбашић тргов.	24	«
Гђа Станка Остојићка	20	«
« Драга Т. Јовановићка	20	«
Г. Марко Перип тргов.	12	»
„ Јоца Мишић „	10	«
« Никола Стефановић начелник	10	»
« Ђока Симић председник суда	10	«
« Петроније Сандић	10	»
« Ђорђе П. Куртовић тргов.	10	«
„ Војислав Манојловић	10	»
„ Петар Ђорђевић тргов.	10	»
„ Аца Фотић адвокат	10	»
« Паја Косте Куртовића	10	»
„ Антоније Рељић опанчар	10	«

Свега 346 динара

Прилога испод 10 дин. дато је свега 179 дин.

Свега 525 динара.

— Приликом прославе Св. Саве ове год. приложили су на сиромашне ђаке у школи правоској:

Јован Димитријевић трг. из Негот.	4	д. —
Димитрије Грујић свештеник	2	« —
Коста Барјактаровић трг. кусиј.	2	» —
Јован Поповић писар	2	« —
Јован Шома председник	2	» —
Јован Ђорђевић писар	1	« —
Михаило Пајић царинар	1	« 50 п. д.
Илија Стевановић тежак	—	40 « «
Петар Илић тежак	—	40 « «
Станоје Николић кмет	—	80 « «
Димитрије Карбуњика	—	80 « «
Анђел Гугић кмет	1	« —
Станко Ануцојић тежак	—	40 « «
Јол И. Шоца тежак	—	40 « «
Катарина Јовановићева каф.	1	д. —
Јован Михаиловић тежак	1	« —
Првул Њењуловић тежак	1	» —
Првул Ђорђевић тежак	—	50 » »
Крета Ђорђевић тежак	—	80 » »
Василије Брзуловић теж.	—	40 « «
Димитрије Драгутиновић теж.	—	40 « »
Павле Апановић	—	40 » »
Првул Цамбас	—	40 » «
Никола Илић	—	60 « «
Ђорђе Брбуловић	—	50 « «
Ђорђе Царан	—	40 « »
Преда Апановић	—	60 « »

Димитрије Апановић	—	60 п. д.
Марин Јеремић	—	50 « «
Станко Радуловић	—	60 » »
Марин Добрић	—	60 » »
Ђорђе Јовановић	—	70 » «
Јон Илић	—	40 « «
Ђорђе Илић	—	40 » «

Свега 32 д. 50 п. д.

— Његово Величанство Краљ Милан I приликом изласка на Суву Планину 19 Јула пр. год. благоизволео је подарити вегској школи, коју је угледао са врха планине, 200 динара.

— Наставници књажевачких основних школа приредили у Априлу пр. год. забаву у корист сиромашних ученика. Чистог прихода пало је 171 динар.

— Г. Михаило С. Радосављевић из Пожаревца, прегледач бобичавих свиња, бавећи се у Шапцу поклонно је фонду за сиромашне ученике 50 динара

— Г. Милан Ђ. Милићевић, библиотекар Нар. Библиотеке поконио је сиромашним ученицима нишке гимназије 20 комада своје књиге «Ђорђе Кратовац» и 2 динара у новцу.

— Ученицима школе штубичке, о год. испиту пр. год. поклонили су разних књига: г. Димитрије Илић свештеник 12 комада; г-ђа Милка Јовановићева учитељица 6 комада; општина штубичка 7 комада.

Приликом отварања нове школе лановске, посетиоци су приложили за набавку учила 74. 30 динара.

— Г. Тома Прогић парох жагуб. и госп. Андра Кукањац писар општине жагубич. поклонили су књижици жагубич. основ. школа, први 16 ком. разни књига и «Хришћански весник» од I—VI год.; а други 18 ком. разних књига.

Г. Петар Милићевић, срески начелник, дао је 4 комада књиге «О филоксери вастатрикс» од Душана Стојановића, да се поклоне ученицима смољиначке основне школе.